

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
Кафедра управління персоналом та підприємництва

Кваліфікаційна робота магістра

на тему:

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Виконав: студент 2 курсу, групи
ЕМД-23

Спеціальності 051 «Економіка»
Освітньо-професійної програми
«Управління персоналом та економіка
праці»

_____ Валерій КОРЯКА

Науковий керівник роботи: д.держ.упр.,
проф.

_____ Наталія СТАТІВКА

Рецензент: завідувач кафедри
державного управління, публічного
адміністрування та економічної політики
Харківського національного економічного
університету
імені Семена Кузнеця, д.е.н., професор
Заслужений економіст України

_____ Наталя ГАВКАЛОВА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	6
1.1 Сутність та складові державної міграційної політики.....	6
1.2 Вплив міграційних процесів на безпеку.....	13
1.3 Механізми забезпечення міграційної безпеки в умовах	21
підвищеної нестабільності.....	21
РОЗДІЛ 2 МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАСЛІДКИ	30
2.1 Зовнішні та внутрішні мігранти: динаміка, фактори	30
приживаності та проблеми	30
2.2 Оцінка демографічної безпеки внаслідок міграційної рухливості.....	40
2.3 Вплив міграцій на внутрішній ринок праці.....	47
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ	52
3.1 Виклики для державної міграційної політики та відповіді на них	52
3.2 Державна політика стосовно внутрішньо переміщених осіб як складова державної міграційної політики	59
3.3 Державна політика у сфері охорони праці: принципи та	67
механізми реалізації	67
ВИСНОВКИ	74
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	81

ВСТУП

У переважній більшості випадків добровільні міграційні процеси є раціональним рішенням родин (особи), які прагнуть до покращення свого соціально-економічного становища, шукаючи реалізацію свого потенціалу і місця прикладання своєї праці в тих країнах, в яких рівень життя вищий, і відповідно вищий і рівень оплати праці. Диференціація розвитку окремих регіонів світу призводить до глобальних міграційних переміщень населення.

Проте, те, що відбувається сьогодні в Україні, виходить за рамки нормальних умов існування країни. Збройна агресія РФ спричинила небачені, з часів другої світової війни, хвилі міграції. За різними оцінками, за межі України виїхало 6 – 8 млн. громадян, ще 4,7 млн. – є внутрішньо переміщеними особами [32]. Станом на липень 2024 р. в Україні, на підконтрольній владі територіях, залишилось 31,1 млн. мешканців. Тобто за кордоном знаходиться до 20-30% населення України [7]. Внутрішньо переміщені особи становлять близько 15% населення країни [46]. Відповідно сьогодні гостро стоїть питання стабілізації міграційної рухливості населення, створення передумов повернення мігрантів, в тому числі шляхом розробки державної міграційної політики.

Окремі питання розвитку механізмів регулювання міграційних процесів в європейських країнах розглянуто в працях таких науковців як Алексеєва Т., Антонюк Н., Білошицькй С., Заставна О., Лісна В., Костенко В., Малиновська О, Саракуци М., Пілюка С., Бараняк І. Безуглий П., Малик І., Мельник Ю., Шинкаренко Т., Шкурат М. та ін.

Загальні питання міграційної політики, механізми та інструменти її реалізації, інституційне забезпечення розглянуто в працях Баланюка Д., Дракохруста Т., Новосад К., Поліщук В., Риндзак О., Цимболинець Г., Шиманської Т. та інших.

Визначення масштабів, проблем українських мігрантів, в тому числі в

Європі, інструментів їх інтеграції у суспільства приймаючих країн та ринки праці розглянуто у працях Лібанова Е., Грідіна І., Майданік І., Мельничук С., Малиноської О. та інших науковців.

Переважно державна міграційна політика в Україні сформована, але новітні тенденції, значна міграційна рухливість, спричинена агресією Росії, вимагають перегляду і удосконалення державної міграційної політики як щодо зовнішніх, так і щодо внутрішніх мігрантів.

Метою роботи є науково-теоретичне дослідження державної міграційної політики в умовах глобальних викликів та з урахуванням національного контексту та визначення напрямів її удосконалення.

Для досягнення мети роботи передбачено виконання наступних *завдань*:

- дослідити сутність та складові міграційної політики;
- визначити вплив міграційних процесів на безпеку;
- окреслити механізми забезпечення міграційної безпеки в умовах підвищеної нестабільності;
- проаналізувати тенденції щодо внутрішніх і зовнішніх мігрантів з України;
- охарактеризувати демографічну безпеку внаслідок міграційної рухливості;
- з'ясувати вплив міграцій на внутрішній ринок праці;
- окреслити виклики для державної міграційної політики та відповіді на них;
- розглянути державну політику стосовно внутрішньо переміщених осіб як складову державної міграційної політики та напрями її удосконалення.

Об'єктом дослідження є державна міграційна політика.

Предметом дослідження є суспільні відносини з формування і реалізації державної міграційної політики в умовах глобальних викликів.

Методи дослідження. В кваліфікаційній роботі використовувалися такі методи: аналізу, синтезу та узагальнення для виявлення сутності та складових

міграційної політики, сфер впливу міграцій; статистичний - для аналізу динаміки і структури внутрішніх і зовнішніх мігрантів, показників демографічної безпеки; порівняння, аналогії та систематизації для визначення впливів міграційних процесів на безпеку; індукції та дедукції для визначення заходів міграційної політики з повернення мігрантів з України та вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, статистичні та аналітичні дані Державної служби статистики, міжнародних організацій, незалежних експертів та аналітиків, статистичні дані перетину кордону та реєстрації біженців, нормативно-правова база з питань міграції, внутрішньо переміщених осіб, результати опитувань.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання даних щодо динаміки та структури зовнішніх і внутрішніх мігрантів в Україні у навчальному процесі, а наведені пропозиції щодо вдосконалення державної міграційної політики можуть бути враховані при опрацюванні і внесенні змін до окремих складових державної міграційної політики.

За структурою кваліфікаційна робота магістра містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додаток. Загальний обсяг роботи – 90 сторінок комп'ютерного тексту, містить 3 таблиці, 25 рисунків, список використаної літератури із 62 найменувань.

Апробація результатів дослідження відбулась на Міжнародній науковопрактичній конференції «Пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів в умовах сьогодення» [11], яка відбулась 22-23 листопада 2024 року дистанційно за участю Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування, Державного університету Молдови.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Сутність та складові державної міграційної політики

Під впливом глобалізації зростають масштаби міграційних процесів, що підвищує потребу в пошуках засобів та інструментів їх регулювання з метою надання їм організованого, безпечного і неконфліктного характеру.

Основною складовою управління міграціями є міграційна політика, яка може бути як національною, так міграційною політикою міждержавних об'єднань.

Значення міграційної політики розкривається в тому, що без адекватної (відповідної) міграційної політики неможливо реалізувати позитивний потенціал міграції в інтересах розвитку всього суспільства. Крім того, спроможність уряду країни належним чином регулювати міграційні процеси розглядається як передумова для успішного міждержавного співробітництва у сфері міграції.

Науковці зазначають, що в сучасних умовах завдання держави у сфері регулювання міграційних процесів ускладнюються тим, що держави обмежені в своїх діях через декларування принципів поваги до прав людини і взятих міжнародних зобов'язань [23, с.66].

Відповідно до багатьох визначень, міграційну політику визначають як систему заходів, направлених на отримання бажаної інтенсивності, складу міграційних потоків з врахуванням національних інтересів в економічній, соціальній і демографічній сферах. [48].

Мойсеєнко В. визначила, що потрібно розрізняти міграційну політику вузькому і широкому значенні: у вузькому значенні - це вплив держави на міграційних рух населення шляхом його стимулювання або обмеження. Міграційна політика у широкому сенсі спричиняє вплив на суспільні та соціально-економічні умови, які формують міграційну поведінку людей, збільшують або зменшують міграційну рухливість, тобто виникнення потенційного бажання до переміщення [23, с.101].

Малиновська О. зазначає, що міграційна політика у вузькому сенсі спрямована на регулювання чисельності, складу та спрямованості переміщення людей, а в широкому сенсі - це певна державна доктрина регулювання міграційних процесів, спрямована на майбутнє, на забезпечення сталого (поступального) розвитку [23, с.68].

Іонцев В. визначив, що міграційна політика є складовою міжнародної політики і є системою заходів та актів законодавчого регулювання між державами у сфері міграційних процесів.

Таким чином, міграційна політика є відносно самостійним напрямком державної політики, яка має внутрішню і зовнішньополітичну складову.

Міграційна політика пов'язана з політикою народонаселення і є одним із засобів планування кількісного і складу як всього населення, так і її працездатної частини. Як політика, що впливає на кількість робочої сили, міграційна політика є складовою загальної соціально-економічної політики країни [22, с.68]. Як політика, що впливає на переміщення людей, міграційна політика виконує функцію контролю.

Міграційна політика поширюється на різні сфери і регулює ринок праці в державі і світі, охоплює інтеграцію мігрантів сприймаючими суспільствами, опікується питаннями гуманітарної допомоги переселенцям, наданням прихистку, воз'єднанням сімей, репатріацію, незаконну міграцію тощо [2, с.51].

Міжнародна організація з міграції визначає, що міграційна політика формується в межах національного законодавства, впливає на пересування людей і охоплює державну політику стосовно подорожей і тимчасової мобільності, імміграції та еміграції, громадянства, ринку праці, економічного і соціального розвитку, торгівлі, промисловості, соціально згуртованості, соціальних послуг, охорони здоров'я, освіти, правоохоронної діяльності, зовнішньої політики, торгівлі та гуманітарних питань [59]. Це дуже широке визначення міграційної політики і перелічено всі напрямки, на які вона потенційно впливає.

Глущенко Г. зазначає, що розуміння міграційної політики трансформується від розуміння її як суто міграційної політики, що здійснюється в інтересах окремої країни, до політики, що здійснюється в інтересах обох країн - і країн призначення, і країн походження мігрантів.

В такому розумінні міграційна політика спрямована на пошук і реалізацію взаємних інтересів і країн донорів і країн призначення мігрантів, а також усіх суб'єктів, що беруть участь в міграційних процесах на різних стадіях і рівнях: працедавців, посередників, мігрантів.

Формування міграційної політики починається з визначення її мети. Мета може формуватися з різних позицій: забезпечення економіки робочою силою; компенсації демографічних втрат; національної безпеки тощо. Науковці зазначають, що мета міграційної політики є змінною, бо залежить від конкретно історичних умов, тобто багато в чому залежить від етапу розвитку і держави і суспільства, розстановки політичних сил, традицій, особливостей культури, міжнародних зв'язків та ін. [22, с.70].

Для вибору мети міграційної політики необхідний попередній аналіз міграційних процесів, соціально-економічного положення країни впродовж певного, достатньо тривалого часу.

Визначення і аналіз факторів, що вплинули на актуальну міграційну ситуацію надає можливість прогнозувати її подальший розвиток, тобто формувати гіпотезу міграційної поведінки населення. Потім міграційний прогноз необхідно співставити за прогнозом соціально-економічного розвитку країни, перш за все з потребою у робочій силі, демографічним прогнозом. Це дасть змогу прийняти ключові рішення, а саме визначити чи достатньо наявного населення для забезпечення ринку праці чи відчуває країна брак робочої сили чи навпаки, - надлишок. [22, с.71].

На формування міграційної політики впливають не лише внутрішні чинники розвитку країни, а й зовнішні обставини. Не зважаючи на те, що регулювання перетину кордону є завданням держави, воно відбувається в рамках загальної взаємозалежності на умовах міжнародно-правових домовленостей. Наприклад, угоди щодо економічної інтеграції передбачають вільний рух не лише товарів послуг капіталу, але і спільного ринку робочої сили.

Серед внутрішніх факторів, що впливають на формування міграційної політики, виділяють витрати, які несе країна через еміграцію, і перш за все це виїзд робочої сили – молоді, кваліфікованої. Так званий процес «відтік мізків». Якщо держава прогнозує дефіцит робочої сили і несприятливий демографічний

розвиток, то завданням міграційної політики буде сприяти залученню іммігрантів, зменшенню відпливу громадян за кордон та стимулювання повернення тих, хто раніше виїхав. Крім простого залучення емігрантів, держава має подбати про раціональне розміщення іммігрантів на території країни в інтересах широкого загалу - розширення виробництва, розробки природних ресурсів, збільшення трудових ресурсів трудодефіцитних галузях або регіонах. Доцільно, що міграційну політику розробляти разом із заходами «міграції капіталу», тобто цілеспрямованої політики по залученню іноземних інвестицій.

Інколи міграція заохочується з урахуванням певних етнічних та культурних характеристик мігрантів, тобто держава може обирати бажану етнічну або культурну належність іммігрантів (приклад, заохочення зворотної міграції німців до Німеччини, євреїв до Ізраїлю).

Якщо в країні відносно стабільна ситуація, то міграційна політика може бути спрямована на збереження такої ситуації. Це може бути паритетний обмін населення з іншими країнами з наголосом на якісних характеристиках мігрантів (прикладом є видача дозволів на в'їзд або висококваліфікованим мігрантам (голуба карта у Німеччині) або спеціалістам дефіцитних професій, направлення молоді на навчання за кордон та забезпечення умов їх повернення [22, с.72]).

У випадку, коли є надлишок населення, то подальший приплив населення обмежується правовими, адміністративним, економічними заходами, може стимулюватись імміграція. Метою такої міграційної політики є зменшення пропозиції на ринку праці, а отже зниження напруги на ринку праці, зниження рівня безробіття. Більш того, заохочення імміграції може мати позитивні наслідки для країни походження у разі, коли мігранти будуть пересилати частину зароблених коштів членам родини, що залишились в країні, адже це підвищує рівень життя, збільшує платоспроможний попит, сприяє зміцненню національної валюти.

При формуванні міграційної політики все більшого значення набувають етичні міркування. В країні можуть виникнути суперечності між обов'язком забезпечити безпеку та добробут власних громадян і повагою до прав людини, незалежно від громадянства. З точки зору міграційної політики, повага до основоположного права людини на життя і свободу, зобов'язує державу

запровадити вільний в'їзд-виїзд громадян, а також надання притулку іноземцям, які страждають від переслідувань і не можуть скористуватися захистом власної держави. Крім того, набувають значення права «другого покоління», до яких відносять недискримінацію і можливість мати гідний рівень життя, навіть якщо людина не є громадянином країни призначення.

Запроваджуються і права людини «третього покоління», до яких належать права на незгоду, на особисту думку, на сповідання своєї релігії, які в сукупності дають можливість людині зберігати власну культури, проживаючи в умовах іншої культури.

При формуванні міграційної політики важливо усвідомлювати механізми прийняття рішень індивідами щодо міграції. На це рішення впливають умови життєдіяльності людини (об'єктивні фактори) і особисті реакції людини на ці умови (суб'єктивний фактори). До останніх належать сімейний стан людини, її стать, вік, рівень освіти, психологічний тип особистості, ціннісні орієнтації, настанови тощо[22, с.74].

Регулювання міграції може мати адміністративний, етнополітичний, природозахисний характер. До адміністративного або соціально-економічного регулятора відносять адміністративні та правові умови : зміна місця проживання, набуття громадянства, отримання візи, отримання дозволу на працевлаштування тощо.

Рибаковський Л. визначив, що є три стадії міграційного процесу: перша - стадія формування міграційної рухливості; друга - відбувається переміщення людей; третя - приживаність мігрантів на новому місці. Відповідно інструменти міграційної політики можуть різнитися в залежності від стадії міграції.

Держави можуть застосовувати різні інструменти міграційної політики і щодо різних категорій мігрантів. Тому важливо вивчати і типологію міграції.

Міграції класифікують за такими ознаками як:

- спрямованість (внутрішня, міжнародна міграція),
- тривалість (постійна, тимчасова),
- мета (трудова, сімейна, освітня),
- умови прийняття рішення про міграцію (добровільно, вимушено),

– здійснення міграції (регульована, нерегульована/незаконна). [22, с.7475].

Держава, в залежності від завдань які ставляться перед міграційною політикою, визначає типологію міграцій і вирішує хто може бути допущений на територію країни і на яких умовах. Таким чином країна визначає той чи інший тип міграції. Якщо мігранта не можна віднести до жодних з визначених у законодавстві категорій, то це може призвести до того, що присутність такого мігранта порушує встановлені правила, а його може бути класифіковано як нелегального мігранта.

Окрім того держави визначають хто має право залишитися на території країни і які права при цьому буде мати. При цьому іноземців умовно ділять на дві категорії: перша група іноземців перебуває на території країни тимчасово і тому не користуються всією повнотою прав мешканців країни перебування; друга категорія мігрантів має постійний статус перебування і права цих людей прирівняно до прав громадян цієї країни (за винятком деяких прав та обов'язків, а саме: виборчого права та обов'язку служити) [22, с.75].

Міграційна політика виконує наступні функції (табл.1.1).

Таблиця 1.1 – Функції міграції

№	Назва функції	Пояснення
1	Регулююча	Вплив на міграційні потоки з метою їх упорядкування
2	Контролююча	Контроль за розвитком міграційних подій, захист прав мігрантів, протидія нелегальній міграції
3	Дипломатична	Вирішення проблем у сфері міграцій через міжнародне співробітництва
4	Інтегративна	Сприяння інтеграції мігрантів у суспільство (внутрішній рівень) або формування і реалізація міграційної політики, узгодженої з державами, куди спрямовані міграційні потоки з країни (зовнішній)

Сферами реалізації державної міграційної політики є: сприяти легальній міграції, запобігати нелегальній міграції, надання допомоги вимушеним мігрантам, і максимальне використання позитивного впливу міграції на розвиток суспільства [22, с.78]

Рисунок 1.1 - Сфери реалізації завдань міграційної політики

Умовно міграційне законодавство складається з двох частин. Перша регулює імміграцію, тобто в'їзд в країну; друга - права і обов'язки іноземців, які на законних підставах перебувають в країні.

Міграційне законодавство має бути загалом зрозумілим, доступними, точним, як і загальне право в цілому. В ідеалі міграційне законодавство має включати гнучкі аспекти, щоб його можливо було застосовувати в нестандартних ситуаціях, але достатньо чітким, щоб його не можна було тлумачити двозначно [22, с.78].

Дослідниками зазначається, що органи міграційної служби мають виконувати управлінські функції, серед яких: видача віз; прикордонний контроль; мати справу з наданням правового статусу та захистом прав іноземців всередині країни; надання статусу біженця; реалізація заходів щодо інтеграції мігрантів; контроль за виконанням іммігрантами правил перебування в країні та

видворення тих, хто порушує ці правила; винесення адміністративних рішень щодо іноземців[22, с.78].

Механізмами реалізації міграційної політики є міграційні програми. Міжнародна організація з міграції виділяє програми гуманітарні та розвитку. До гуманітарних програм відноситься: допомога біженцям та допомога добровільному поверненню мігрантів, в тому числі нелегальних. Слід зазначити, що в багатьох країнах існують програми легалізації нелегальних мігрантів. Держави виділяють кошти на інтеграцію мігрантів, що включають кредити для облаштування житла, допомогу в працевлаштуванні, зокрема і шляхом отримання мігрантами необхідної кваліфікації.

У сфері еміграції, зокрема трудової, держава розробляє програми підготовки перед виїздом громадян за кордон з метою надання їм певних мовних і професійних навичок, які будуть їм потрібні для роботи за кордоном (прикладом практичного застосування вищеописаних заходів є Філіппіні).

Підсумовуючи варто зазначити, що окрім міграційної політики на розвиток і інтенсивність міграції впливають також інші заходи держави. Це і економічна, і соціальна політика, і політика у сфері безпеки охорони здоров'я, освіти, житлового будівництва. Кожна з цих політик має власні цілі, проте кожна з них може вплинути на середовище, на основі якого мешканці приймають рішення про міграцію. Саме тому необхідно врахувати непрямий вплив зазначених політик для розуміння їх непрямого впливу на міграційну поведінку населення.

1.2 Вплив міграційних процесів на безпеку

Як зазначає вітчизняний науковець Малиновська О. у своєму дослідженні, тривалий час науковці досліджували зв'язок між безпекою та міграцією, тобто як безпекові фактори, такі як внутрішні конфлікти, порушення прав людини спричиняють міграцію. Але з появою робіт Баррі Бузана було звернено увагу на зворотну проблематику, а сама - як міграція впливає на безпекові фактори. Він запропонував визначати безпеку за такими напрямками як воєнно-політичну,

економічну, соціально, екологічну (рис.1.2) і цей вплив узагальнено назвав терміном соціетальна безпека. Тобто як міграція впливає не лише на державу, але й на саме суспільство, на його соціально згуртованість та культурну ідентичність.

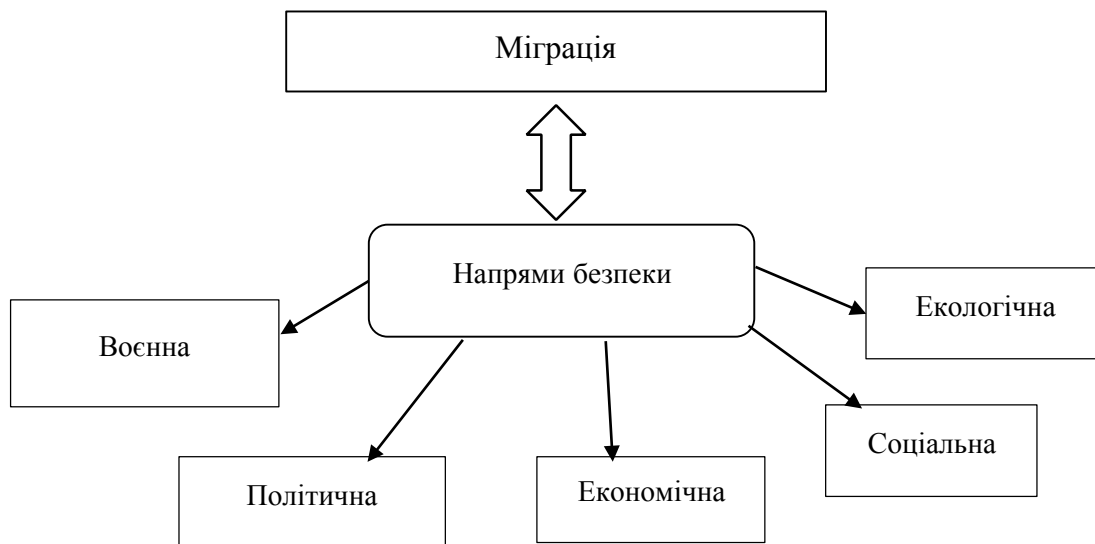

Рисунок 1.2 – Взаємовплив міграцій та безпеки

Вперше взаємозв'язок між міграцією та безпекою розглянуто в праці Мирона Вайнера, який звернув увагу на те, що міграція впливає не лише на внутрішню стабільність, але й на міжнародну безпеку; що загрозу можуть становити не тільки приплив іноземців в країну, але й від'їзд власних громадян за кордон. На думку науковця міграції та безпека пов'язані як прямим так і зворотнім зв'язком, а саме тим, що державні безпекові заходи впливають на територіальне переміщення населення. Вайнер М. виділив чотири напрямки на які впливає міграція за безпековим фактором - це політичний, правовий, соціально-економічний та культурний [21, с.43].

Розглянемо їх.

З огляду на міжнародно-політичний аспект, міграційні переміщення можуть викликати напруженість у відносинах між країнами походження і країнами призначення мігрантів, якщо останні є противниками пануючого режиму. В історії є приклади використання біженців проти країни походження - це палестинці в Арабських країнах, кубинці в США. Вважається, що економічні

мігранти можуть підтримувати опозицію своїй країні через вплив на уряди країн, де проживають. Тому тоталітарні режими завжди розглядали біженців як потенційну загрозу, забороняючи їм реалізовувати їхнє право вільно покидати батьківщину чи шукати притулку в іншій державі. В той же час в країнах призначення фінансування озброєння біженців та їх використання власних геополітичних цілях може спричиняти виникнення нових загроз (Ліван, Ємен, Йорданія). [21, с.44].

Навпаки виїзд біженців з країни, що є представниками опозиції, може позбавляти країну внутрішніх загроз. Прикладом є вислання з СРСР класових ворогів, а пізніше і дисидентів.

Уряди країн походження можуть стимулювати виїзд своїх громадян за кордон щоб послабити соціально-економічну напруженість без вкладання коштів у сферу зайнятості та соціальну сферу. Країни походження можуть або примушувати виїжджати певні соціальні або етнічні групи, або створювати такі умови, які б виштовхували небажані класи в еміграцію. При цьому таке виштовхування сприймається іншими країнами як засіб тиску і вони об'єднуються для тиску на країну походження біженців з метою припинення відповідних дій, в тому числі шляхом можливого воєнного втручання.

Прикладом цього є колишня Югославія 90-х років[21, с.44].

Найбільш прозорою формою зовнішньополітичної загрози міграції є анексування чи поділ території з використанням переселень населення. Прикладом є будівництво єврейських поселень на західному березі річки Йордан, переселення китайців до Тибету, витиснення етичних грузинів з територією Абхазії, що оголосила свою незалежності.

Наступний аспект, на який впливає міграція є *внутрішньополітичні наслідки* прибуття великих груп іммігрантів, що може посилювати екстремістські кола, політичний успіх праворадикальних партій. Проте правий радикалізм - це здебільшого європейський феномен, якого немає в США, Канаді, Австралії - традиційно іммігрантських країнах. Під впливом нових правих сил консервативні партії змушені переглядати ставлення до мігрантів, схиляючись у бік антиімміграційних речей та заходів. Проте, це здебільшого обмежується деклараціями, через те що жорсткі заходи не дозволяють ліберальна ідеологія

країн, а по-друге, гарантії прав людини, дотримання яких слідує громадянське суспільство.

Крім того імміграція потрібна країнам з економічних причин. Країни є зацікавленими у дешевій робочій силі, особливо працедавці, які тиснуть через своїх лобі на уряди.

Роль же самих мігрантів у політиці залежить від їхнього правового і соціального статусу. Нестабільність їх правового стану обмежує їхню політичну активність. З іншого боку, перебування їх на найнижчих шаблях суспільства може їх радикалізувати. Саме усвідомлення свого класу надає боротьбі нового дихання і може доповнюватися етнічними або конфесійними вимогами, сприяти поновленню забутих форм соціального протесту (вуличні марші, блокування, барикади) [21, с.45].

Наступне, на що впливає міграція - це економічна безпека, причому вплив цей відбувається і на країни призначення і на країни походження мігрантів. В країнах призначення посилюється економічна безпека через прибуття додаткового фактору виробництва - робочої сили. Проте, місцеве населення часом негативно ставиться до міграції та її наслідків через її ціну, а саме додаткового навантаження на систему соціальної допомоги, користувачами якої стають мігранти; через підвищення навантаження на транспортну систему та систему освіти; на забезпеченість житлом. Щодо до останнього, то мігранти через зростання попиту на житло, можуть підвищувати вартість оренди житла, що по-різному впливає на власників нерухомості та пересічних громадян. Якщо останні знаходились у пошуку житла, то для них вартість оренди буде тепер вище. Мігранти певним чином відпрацьовують ці витрати і створюють додаткові доходи в країні перебування [21, с.45].

Щодо інших наслідків міграції для економічної безпеки, то витрати держави (суспільства) залежать від характеристик міграційних потоків. Так, біженці обходяться країні дорожче ніж трудові мігранти. Нелегальні мігранти не претендують на соціальну допомогу, не користуються соціальними послугами, не мають прав, і мають страхи бути виявленими і департованими з країн призначення.

Місцеве населення може сприймати мігрантів негативно, а саме як конкурентів на ринку праці. Місцеве населення звинувачують мігрантів, що вони через згоду працювати за мінімальною винагороду знижують загальний рівень заробітної плати і відбирають робочі місця. Але науковці цього не підтверджують. Мігранти не займають робочі місця місцевих працівників, а працюють в окремому сегменті ринку праці, виконуючи небезпечні, брудні, неprestижні роботи, зазвичай нижче рівня їхньої кваліфікації.

Стосовно країн походження мігрантів, то ці країни втрачають трудовий потенціал, один із факторів виробництва, що може призводити до скорочення виробництва, а відтак зниження ВВП, доходів бюджету та фондів соціального страхування. Часткового ці ризики компенсуються переказами зароблених коштів на Батьківщину і повернення мігрантів [21, с.46].

Міграція впливає і на соціальну безпеку через криміногенну і терористичну загрозу. Криміногенна загроза пов'язана із зростанням вуличної злочинності, це стосується тих районів, що заселені мігрантами; терористична загроза пов'язана з транснаціональною організованою злочинністю, яка має справу з незаконним перетином кордону людей та торгівлі людьми.

Вітчизняний науковець у сфері міграцій Малиновська О. зазначає, що рівень злочинності корелюється з часткою мігрантів, які в них проживають. Так наводяться дані 2009 р.: у Швейцарії 69,7% ув'язнених становили іноземці (4000 осіб); в Австрії - 43,6%; в Італії - 37,1%; у Німеччині - 26,3%; у Франції - 19,2%; у Великій Британії - 13,6%. При цьому звертається увага на тому, що статті закону, що порушуються мігрантами, це не тяжкі злочини, а порушення міграційного законодавства [21, с.46].

Слід зазначити, що мігранти, з іншого боку, частіше ніж місцеве населення, є фігурантами у кримінальній статистиці не як злочинці, а як жертви. А саме у шість разів частіше і це вважається заниженим показником, через особливості правового і соціального стану мігранти не заявляють про злочини щодо себе (за інформацією європейських досліджень від 57 до 74% випадків). Такі високі показники злочинів проти мігрантів пов'язуються з тим, що вони мешкають у неблагополучних місцевостях з високим рівнем злочинності. Як результат мігранти стають жертвами цієї злочинності. Відтак, сучасні міграції

супроводжуються такими негативними явищами, як дискримінація, порушення прав людини, торгівлі людьми, надмірна експлуатація тощо.

Значну небезпеку на державу та суспільства несе міжнародний тероризм. Цікавим є спостереження, що більшість мігрантів не є терористами, однак більшість терористів – іммігранти. Так, у дослідженні Малиновської О. наводяться дані, що серед 212 затриманих чи вбитих у США і Західній Європі терористів 1993-2003 рр., 86% - є іммігрантами або громадянами іммігрантського походження. Дослідники зазначають, що немає стовідсоткових підстав зв'язувати міграцію і міжнародний тероризм, але спільною рисою між ними є те, що в умовах глобалізації, ці явища набирають міждержавного характеру. Так терористи можуть жити в одній країні, збирати кошти - в іншій, а здійснювати терористичні акти - в третій. За інформацією глобальної бази терористичних актів з 1970 по 2015 рік, тобто за 45 років, європейських країнах було здійснено 20 975 терактів, більша частка з них як мотив акту визначала боротьбу за визнання чи незалежність окремих європейських радикальних угруповань. І лише 2% терористичних атак носили ісламський характер. Проте сам ризик тероризму підштовхує уряди до перегляду міграційного законодавства, до більш ретельної охорони кордонів, посилення контролю[21, с.47].

Наступною сферою, на яку може впливати міграція, є *сфера культури і ідентичності*. Щодо цієї сфери, то міграцію розглядають як загрозу базовим цінностей суспільства через різницю в культурі прибулого та місцевого населення, порушення мігрантами певних усталених норм. Негативне сприйняття суспільством мігрантів посилюються через мовні бар'єри, релігійні та культурні відмінності; формується упередження, забобони, що приводить до проявів расизму, ксенофобії, що в свою чергу може викликати загрозу внутрішній стабільності країни, впливати на особисту безпеку суспільства і окремих людей [21, с.46].

Визнана науковиця Малиновська О. зауважує на тому, що в різних суспільствах сприйняття суспільством імміграції залежить від того наскільки етнічно однорідне суспільство - чи воно є багато національним чи етнічно однорідним. Суспільства, що засновані на етнічній єдності, частіше розцінюють

приплив мігрантів як загрозу, проте толерантно ставиться до іммігрантів зі спільними коренями (євреї в Ізраїлі, німці у Німеччині).

Науковці зазначають, що загрози, що виникають з міграціями пов'язані з прибуттям так званих видимих (visible) груп, які відрізняються від місцевого населення не лише культурно, мовно, а й антропологічно - за расою. Цікаво, що людей з іншим кольором шкіри нерідко ідентифікують як мігрантів, навіть якщо вони є громадянами тієї чи іншої країни або й народилися у ній.

Дослідники зазначають, що видимі і невидимі мігранти відрізняються не лише ззовні. До видимих мігрантів належать особи, зазвичай, з низькими доходами, зайняті на непрестижних роботах; тоді як до других відносять мігрантів – бізнесменів, інвесторів, спеціалістів, митців, тобто представників забезпеченої еліти, на походження яких менше звертають увагу [21, с.48].

Підсумовуючи зазначимо, що напружене ставлення суспільства до міграції не завжди є наслідком самої міграції, а може виникати внаслідок інших причин. Одне із пояснень надає теорія сек'юритизації (безпеки), що сформована в рамках копенгагенської школи безпеки Оле Вевера [61]. Відповідно до цієї теорії, неважливо становить міграція потенційну загрозу чи ні. Важливо те, що міграція сприймається суспільством як загроза через постійного нагадування політичними акторами про міграцію в контексті безпеки.

Сек'юритизація - це висловлювання позиції в політичній полеміці певної проблеми як проблеми-питання національної безпеки, свідомо з метою запровадження певних політичних заходів. Сек'юритизація - це така політтехнологія, коли штучно створена загроза висвітлюється політичними акторами для забезпечення підтримки своєї діяльності. Ці розмови живлять тривоги людей, навіть створюють їх, якщо вони відсутні. Результатом цих розмов є акцентування уваги на державі, як захисниці інтересів громадян, і спрацьовує ефективно, якщо потрібно відволікти увагу суспільства від дійсно реальних проблем або невдач влади [21, с.48].

Виникнення терміну сек'юритизація припадає на період після завершення холодної війни, що для західного світу означало зникнення образу зовнішнього ворога, який загрожував безпеці, та допомагав таким чином згуртовувати суспільство.

Від так, відповідно до теорії сек'юритизації, створення позиціонування міграції саме як загрози залежить не від реальних не стільки від реальних загроз міграції (поглиблення бідності, злочини, тероризм), скільки від думки професіоналів у сфері безпеці. Дідьє Біго визначав, що за безпеку в країні відповідають окремі служби, які вже мають розроблені механізми, методи контролю і власне бачення загроз та як їм протидіяти і не намагаються знайти вирішення проблеми на вимоги нового часу, а натомість конструюють проблему таким чином, щоб її можна було вирішити традиційними методами [56]. З того часу як СРСР розпався, військові, розвідка, служби безпеки західних країн перебували в пошуках ворога, образ якої якого виправдовував би їхнє існування та фінансування урядами[21, с.49].

Традиційна бюрократія також впливає на ці політичні ігри. Взаємозв'язок тут такий: розмір бюджету державних органів влади залежить від того наскільки реальною є загроза, від якої вони повинні захищати суспільство, а перспективи працевлаштування і кар'єрного зростання державних службовців залежить від тривалості цієї загрози, відтак цими посадовцями загроза від міграції може висвічуватися саме як загроза переслідуючи власні особисті інтереси.

Крім того, додають до цього і засоби масової інформації. Журналісти часом не критично повторюють висловлювання політиків, які грають на страхах своїх виборців, для підвищення власної популярності.

Багато дослідників наголошують на тому, що сек'ютеризація міграції пов'язана є низько ефективною, адже запровадження більш жорстокого міграційного контролю попри витрачені бюджетні кошти і сили немає результату на скорочення міграції, зокрема і нелегальної. Обмежувальні заходи здатні зупинити тих, хто із самого початку не планував порушувати закон. Проте не вплине на приховані схеми нелегального пересування та переправлення людей. Тобто вони спрямовані на хибний об'єкт. Окрім того, через посилення контролю зростають ціни на такі нелегальні переправлення мігрантів. Від так, розраховуючи на майбутні більші заробітки, мігранти продовжують платити і більші суми, а це означає, що заходи з протидії нелегальної міграції лише збільшують доходи злочинців і збільшують привабливість цього бізнесу. Як

наслідок, заходи з посилення безпеки не лише не підсилюють безпеку, а навпаки посилюють небезпеку [21, с.50].

З морально-етичної сторони, сек'юритизація викликає занепокоєння через те, що уряди декларуючи захист демократичних цінностей можуть іти на їх порушення, викликаючи тим самим нові політичні загрози. Як зазначав Біго, трансформація образу іноземця в патологічного чужинця веде до ліквідації захисту громадських свобод, а інколи людських прав, на підставі того тих ризиків, який він представляє. Розмивання межі між внутрішніми і зовнішніми загрозами призводить до того, що застосування силових методів, зазвичай направлених на зовнішнього ворога, може застосовуватися і всередині країни.

Процесам сек'юритизації протиставляються процеси десек'юритизації, які є протилежною за суттю. Відповідно до цього напрямку міграція перестає бути загрозою і трансформується у ризики, оскільки ризики на відміну від загроз не руйнують систему, а є її невід'ємними складовими. Тому політика безпеки, що ґрунтується на десек'юритизації спрямована не на знищення ворога (мігранта), а на управління ризиками, пристосуванням до них. Повна ліквідація ризиків неможлива, але їх можна обмежити, локалізувати. Крім того, ризики несуть з собою певні можливості, на використання яких має бути спрямоване управління. З цієї позиції, міграція є перш за все залученням необхідної робочої сили, що несе з собою зміцнення конкурентоздатності, зростання інноваційного потенціалу через урізноманітнення складу робочої сили; варто пам'ятати і про позитивний вплив переказів мігрантів на розвиток країн походження і інші фактори [21, с.51].

Міграція в будь-який у якому суспільстві є певним випробуванням і розв'язання проблем, що пов'язані з міграцією вимагають не лише протидіяти небезпекам, але й використовувати переваги міграції.

1.3 Механізми забезпечення міграційної безпеки в умовах підвищеної нестабільності

Міграція населення розглядається як економічне явище, що виникає як наслідок нерівномірного розвитку окремих регіонів світу. В умовах стабільності

міграційна безпека як складова економічного аспекту, що захищає національні інтереси в забезпеченні економічного розвитку [1, с.2].

Досвід деяких країн, зокрема країн ЄС, засвідчує зростання частки іммігрантів в цих країнах, що збільшило ризики виникнення міжетнічних, конфесійних і релігійних конфліктів. У сукупності вищенаведені аспекти актуалізують питання про міграційну безпеку.

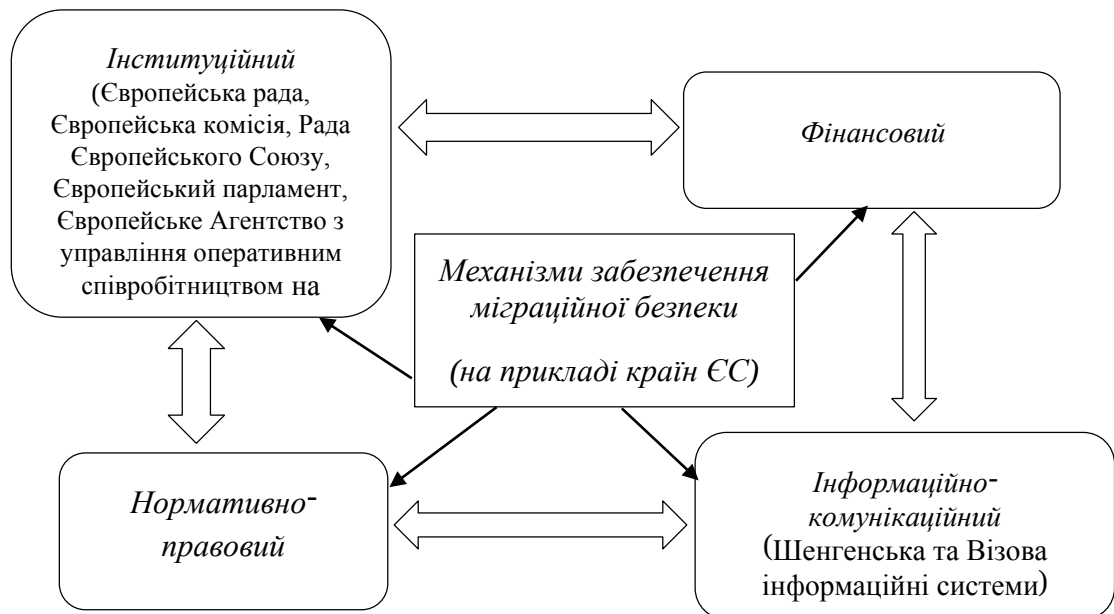

Рисунок 1.3 – Механізми забезпечення міграційної безпеки (на прикладі країн ЄС)

Вітчизняний науковець Бараняк І. Є. зазначає, що міграційна безпека будьякої країни реалізується через державну політику, що включає в себе нормативно-правові, адміністративне-управлінські, організаційно-економічні, фінансові заходи (рис. 1.3), які можуть реалізовуватися урядовими та громадськими організаціями та об'єднаннями, що забезпечують упорядкування міграційного простору через регулювання та контроль міграційних процесів, оперативне реагування на зовнішні виклики [1, с.3].

Розберемо приклади міграційної політики ЄС, як такої що стикнулася з питаннями міграційної безпеки всередині суспільства через прийняття мігрантів і нарощення ризиків. Країни ЄС стикнулися з формуванням і розростанням

замкнутих етнічних меншин, зокрема з країн Близького сходу і Африки, погіршення криміногенної ситуації, збільшення проявів ксенофобії з боку місцевих мешканців, розхитування політичної ситуації (мітинги та протести), в тому числі і через політику прийому мігрантів та біженців.

Основною складовою політики забезпечення міграційної безпеки в країнах ЄС є імміграційна, яка включає контроль та попередній відбір осіб, які мають право на в'їзд, проживання, працю та навчання та пост-імміграційну політику - створення умов для соціокультурної адаптації та інтеграції мігрантів, їх натуралізація, можливості надання притулку і тимчасового захисту, врегулювання міжетнічних відносин і конфліктів [1, с.3].

Дієвість механізмів забезпечення міграційної безпеки проявляється через інституційну спроможність органів влади здійснювати моніторинг міграційних процесів і контроль за ними, та законодавчі органи влади, які мають оперативно змінювати нормативно-правові акти враховуючи виклики сьогодення.

На міждержавному рівні основоположні стандарти в управлінні міграційними процесами формуються Міжнародною організацією з міграції, яка пропагує ідею гуманної і впорядкованої міграції, захищає права і здоров'я мігрантів, в тому числі біженців і осіб з тимчасовим захистом, координує надання гуманітарної допомоги, розвиває міграційне право і має штат експертів з вирішення проблем міграційної політики і безпеки [1, с.3].

В середині Європейського Союзу інституційна складова механізму міграційної безпеки включає такі інститути як: Європейська рада, Європейська комісія, Рада Європейського Союзу, Європейський парламент тощо. Наведені інституції розробляють і приймають законодавчі акти для країн-членів ЄС щодо врегулювання міграційних проблем, розробляють профілактичні та адаптивні механізми антикризового управління міграційними процесами.

В Європейському парламенті питаннями міграційної безпеки займаються Постійний Комітет і зайнятості і соціальних питань, Постійний Комітет громадських свобод, юстиції та внутрішніх справ, Комісія у справах громадянства, управління, інституційних питань та зовнішніх зв'язків.

Наведені установи акцентують увагу на розробці нових законодавчих ініціатив та вдосконаленні функціонуючих стандартів, правил, рекомендацій щодо

міграційних процесів, що в подальшому виносяться на розгляд на пленарні засідання Асамблеї Європейського парламенту [1, с.3].

Крім того, значну роль відіграє Європейська комісія у сфері контролю міграції, яку створено у 2001 р. Саме вона має здійснювати системний моніторинг міграційних процесів, та впливати на зміну міграційного законодавства шляхом формування Національних планів дій країн-членів ЄС.

Для посилення контролю за прикордонними територіями ЄС створено у 2005 р. Європейське Агентство з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах країн-членів ЄС (Froter). Дана установа має реалізувати заходи, орієнтовані на протидію нелегальній міграції та транскордонній злочинності і здійснювати співпрацю з національними прикордонними службами ЄС.

Після міграційної кризи між Польщею та Білоруссю у 2021 р., здійснено реформування загальноєвропейської системи пошуку і надання притулку шляхом створення Агентства Європейського союзу з питань притулку, яке має розробляти нові механізми і удосконалювати наявні процедури прийому та інтеграції біженців, надавати консультаційну та інформативну допомогу органам державної влади країнам-членам ЄС щодо інтеграції біженців та їх прийому, здійснювати підтримку тих країн, де системи соціально-економічного захисту біженців піддаються найбільшому тиску через наплив вимушених переселенців. [1, с.4].

Не можна не вказати на важливу роль правового поля та законодавчих рамок щодо міграційних процесів. Даний механізм орієнтований на боротьбу і протидію нелегальній міграції, захист зовнішніх кордонів ЄС, розробку процедур прийняття біженців та їх розподілу між країнами-членами, надання їм тимчасового захисту, адаптацію та інтеграцію мігрантів в суспільства приймаючих країн, впровадження дозвільної системи в'їзду і відбору тих категорій мігрантів, які можуть нести соціально-економічну користь для суспільства, депортацію мігрантів які загрожують національній безпеці [1, с.4].

Нормативно-правове забезпечення міграційної політики ЄС можна об'єднати декілька груп.

До першої групи можна віднести ті нормативно-правові акти, які пов'язані з протидією нелегальної міграції, захистом зовнішніх кордонів ЄС. Це директиви 2001 та 2004 рр., де визначені зобов'язання перевізників повідомляти дані пасажирів контролюючим органам, ще до в'їзду на територію ЄС, визначено штрафні санкції для перевізників за перевезення пасажирів без відповідних дозвільних документів до країн ЄС. У директиві 2009 р. введено санкції проти роботодавців, що надають роботу на нелегальній основі для мігрантів. Так роботодавці мають здійснювати перевірку іноземних працівників на наявність дозвільних документів. І у випадку прийняття на роботу без таких документів роботодавцям загрожують штрафи і притягнення до кримінальної відповідальності [1, с.4].

Директива 2010 р. стосовно спільних стандартів і процедур повернення нелегальних мігрантів: визначає процедури повернення нелегальних мігрантів, правила поводження з ними, в тому числі право на медичну допомогу, заборону примусової депортації у випадку існування небезпеки переслідувань на території походження мігранта.

Друга група нормативних актів може бути об'єднана щодо кола питань пов'язаних із прийняттям біженців і надання їм притулку та тимчасового захисту. Так у 2020 р. прийнято Європейський пакт про імміграцію і притулок, де визначено домовленості щодо регулювання міграційних потоків з метою максимізації суспільних і особистих економічних вихід як для країн походження так і для країн призначені мігрантів, так і безпосередньо для самих мігрантів.

Важливе значення мають директиви Європейської ради щодо процедур надання статусу біженця, умов прийняття шукачів притулку, де встановлено мінімальні стандарти прийняття шукачів притулку, регулюється питання отримання соціальної допомоги, можливості доступу до навчання і ринку праці.

ЄС вперше, у березні 2022 р., по відношенню до українських біженців, що мігрували внаслідок повномасштабного вторгнення, застосував положення Директиви Ради 2001/55/ЄС «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та для заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб і відповідальності за наслідки такого прийому».

Ця директива надає право на негайний соціальний захист, пряму гуманітарну підтримку, спрощений режим перетину кордонів, доступ до освіти та медичної системи, надає можливість воз'єднання сімей, закріплює право на вільне пересування протягом 90 днів по території ЄС та 180 днів після отримання дозволу на проживання в приймаючій країні [1, с.5].

Третя група документів стосується вирішення проблем соціально-економічної, культурно-освітньої та правової інтеграції та адаптації мігрантів у суспільство країн, що приймають (Директива про надання права на возз'єднання сімей та надання гарантій на право особам, які прибувають як члени їхніх сімей, Директива щодо запровадження єдиного дозволу на працевлаштування проживання громадян третіх країн на території ЄС, Правила прийому іммігрантів для навчання у середні та вищі навчальні заклади, Директива про спрощений порядок імміграції вчених).

Також було розроблено «Спільні базові принципи політики інтеграції мігрантів», де визначено, що інтеграція іммігрантів, є успішною якщо вдається:

- подолати мовний бар'єр через завершення інтеграційних курсів, які передбачають не лише здобуття мовних навичок, але й знань з історії, особливостей права та культури приймаючих країн;
- обов'язково працевлаштування мігрантів;
- прищеплення поваги до базових цінностей приймаючої країни. [1, с.5].

Наступною складовою механізму забезпечення міграційної безпеки є інформаційно-комунікаційна складова, яка в ЄС представлена Шенгенською та Візовою інформаційними системами. Ці системи бази даних дозволяють ідентифікувати рівень та тенденції переміщень потенційних мігрантів, здійснювати відбір та надавати дозвільні документи на в'їзд з метою працевлаштування чи навчання, з точки зору найвищої користі для суспільства.

Крім того, для внутрішнього обліку мігрантів і зниження ризику виникнення дестабілізуючих процесів в країнах ЄС запроваджено практику введення внутрішніх реєстрів іноземців. Першою це зробила Німеччина. У цій країні профіль мігранта дає не лише демографічний профіль, але й визначити успішність інтеграції мігранта в соціально-культурно та економічне середовище,

в тому числі стан фінансових надходжень, випадки правопорушень і визначити перспективи на майбутнє.

Нормативно-правове регулювання міграційних процесів в ЄС здійснюється наднаціональними органами, але засоби, інструменти та заходи реалізації нормативно-правового поля обираються і реалізуються в рамках міграційної політики органами державної влади кожної конкретної країни.

На думку науковців, в країнах ЄС виділяють дві організаційні моделі управління міграційними процесами. Такі країни як Угорщина, Греція, Італія, Чехія, Словаччина розглядаються як транзитні. Відповідно, в цих державах розробляється програми захисту від напливу нелегальних мігрантів та здійснюють відбір мігрантів із застосуванням квот за рівнем професійної кваліфікації, освіти, віку, а також вводять тимчасові обмеження у періоди нестабільності. В таких країнах як Німеччина і частково Франція, використовуються системний підхід, де заходи міграційної політики спрямовані як на імміграційний контроль та зменшення кількості нелегальних мігрантів, так і на організацію в'їзду мігрантів, полегшення процесу їх інтеграції у соціальноекономічний простір країни [1, с.6].

Реалізація вищенаведених заходів потребує фінансової підтримки на постійній основі і реалізується шляхом перерозподілу коштів з боку Міністерства фінансів і фондів, що функціонують на базі наднаціональних органів влади ЄС. Ключовим завданням цих органів є калькуляція і фінансування інтеграційних та адаптаційних заходів, рееміграційних проектів, покращення транскордонної інфраструктури і захист кордонів. Прикладне завдання фінансового механізму міграційної безпеки полягає в створенні економічних передумов забезпечення фінансово добробуту соціально вразливих категорій мігрантів (дітей, пенсіонерів та безробітних).

З метою мінімізації ризиків, пов'язаних із зростанням напливу мігрантів в період нестабільності в країнах ЄС створений Фонд повернення (Return Fund), з якого фінансуються проекти добровільного повернення мігрантів, в тому числі нелегальних мігрантів.

Так, на кінець 2023 р. Державний секретаріат з міграції Швейцарії для зниження тиску на соціальну інфраструктуру представив стратегію добровільної реєміграції українських біженців додому: потенційні реємігранти можуть отримати фінансову допомогу від однієї до чотирьох тисяч доларів на людину у разі добровільного повернення додому.

Посилення міграційної безпеки і питань, пов'язаних з нею актуалізувалась в країнах ЄС з початком військових дій в Україні, погіршенням військовополітичної ситуації на Близькому Сході та в Африці. Тим не менш, злагоджена робота інституційного, організаційно-економічного, нормативно-правового інформаційно-комунікаційного та фінансового механізмів забезпечення міграційної безпеки дозволила країнам адекватно зреагувати на виклики і ризики, спричинені масовими міграціями.

Окремі заходи та інструменти, на нашу думку, можуть бути використані при формуванні міграційної політики України в поствоєнний період.

Розглянемо регулювання міграційних процесів в Україні. В основі такого регулювання лежить гарантоване Конституцією України право громадянина на свободу пересування. У статті 33 Конституції України передбачено, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантована свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень встановлених законами. Крім того, громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Як зазначає вітчизняний науковець Бичай Р.Р. у своєму дисертаційному дослідженні, в Україні станом на вересень 2023 р. прийнято більше 400 нормативних актів із міграційної політики, в назві яких вживається термін «міграція». Хоча окремого закону «Про державну міграційну політику» в Україні немає, проте є низка нормативних актів, які стосуються міграційних процесів безпосередньо - це закони: «Про громадянство України», «Про біженців», «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про громадянство України», «Про імміграцію», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового захисту або

тимчасового захисту», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та інші [2, с.100].

Державна міграційна служба є центральним органом виконавчої влади, що має реалізовувати державну політику в сфері міграції, протидіяти нелегальній міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших категорій мігрантів [2, с.103].

Фінансування заходів державної міграційної політики відбувається з коштів державного бюджету.

В Україні в цілому сформовані складові механізму міграційної безпеки-нормативно-правова база, діють відповідні інститути (Державна міграційна служба України, Державна прикордонна служба України, Міністерство соціальної політики), реалізується міжнародне співробітництво з приймаючими країнами українських мігрантів, Міжнародною організацією з міграцій.

Проте в міграційній сфері України ще багато невирішених питань – проблемні перспективи повернення біженців, допомога в забезпеченні базових потреб внутрішнім мігрантам, що вимагає від країни координації зусиль і співпраці з іноземними країнами-партнерами.

РОЗДІЛ 2 МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАСЛІДКИ

2.1 Зовнішні та внутрішні мігранти : динаміка, фактори приживаності та проблеми

Початок війни росії проти України спричинив масштабні міграційні переміщення людей як за кордон, так і всередині країни.

Кількість українських біженців, воєнних біженців, оцінюється різними джерелами до 6 млн осіб. Агентство Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН) веде відповідну статистику з перших днів війни. За їхніми даними тільки в Європі мешкає 6 млн. українців і ще 600 000 в інших країнах світу (рис. 2.1).

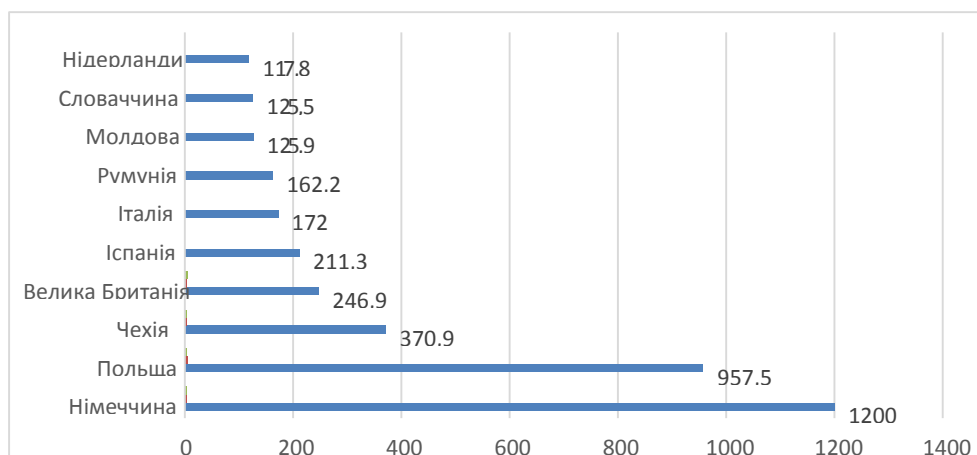

Рисунок 2.1 – Перша десятка країн, які приймають українських біженців, тис. осіб [понад]

Відповідно до даних Європейської статистики в країнах ЄС проживає 4,3 млн біженців з України [4].

За даними Інституту демографії соціальних досліджень, що очолює Елла Лібанова, за кордоном перебувають близько 9 млн українців на кінець 2023 р.,

зокрема в країнах ЄС - 4,2 млн., 1,2 млн – в Росії , близько мільйона – в інших країнах. До цих цифр науковець додає 3 млн. трудових мігрантів, які перебували/виїхали за кордон ще до початку війни (рис. 2.2)[7].

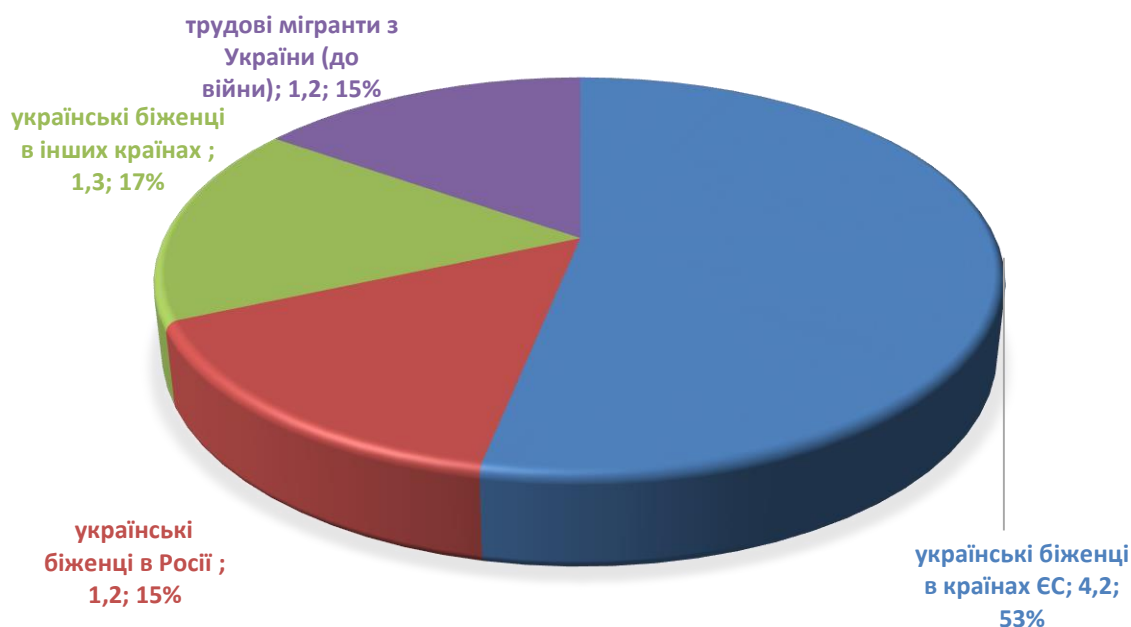

Рисунок 2.2 – Структура і кількість українських мігрантів на кінець 2023р., млн. осіб та %

Станом на січень 2024 р. за даними Державної прикордонної служби за межами України перебувають 4,9 українців як воєнні мігранти. Центр економічної стратегії оцінює різні сценарії повернення українців з-за кордону і наголошує на тому, що за кордоном можуть залишитися від 1,4 до 2,3 млн українців.

Центром економічної стратегії зроблено опитування українських біженців щодо планів повернення в Україну (рис. 2.3). За наведеними даними видно, що суттєво скоротилася частка тих, хто точно планує повертатися (на 23,5%), збільшилася частка тих, хто скоріше не планує повертатися (на 7,5%), точно не планує (на 5,5%) і тих хто не визначився (на 8,6%) [4]. Тобто опитані респонденти

перемістились із частки тих, хто точно планував повернення у категорії, що не менш впевнені або взагалі впевнені у своєму неповерненні.

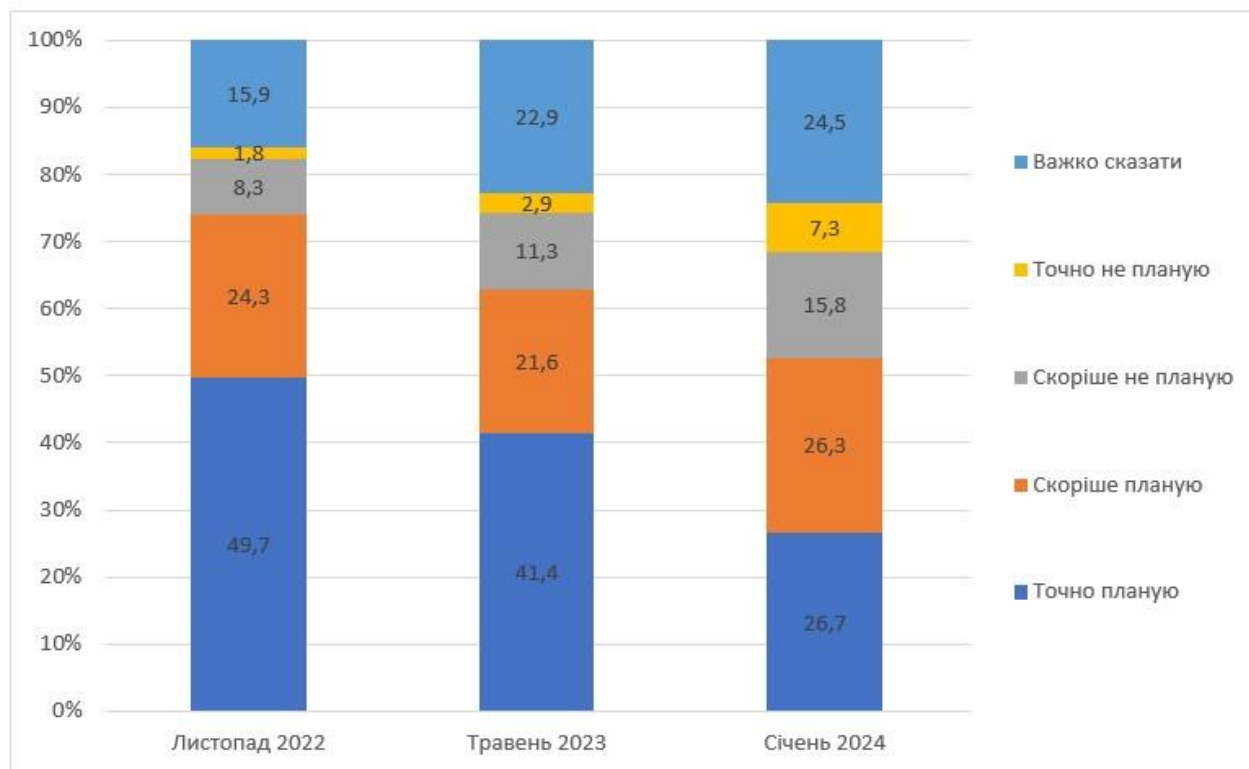

Рисунок 2.3 – Частка тих, хто точно планує повернутися до України у листопаді 2022-січні 2024 рр. (за результатами опитування Центру економічної стратегії)

У січні та лютому 2024 р. УВКБ ООН було проведено опитування в Україні та за межами України 9900 домогосподарств щодо бажання колись повернутись додому (рис. 2.4). Серед опитаних 65% біженців та 72% ВПО – планують колись повернутись додому [32].

Формулювання питання «колись повернутись» дуже розмита і можна тлумачити по-різному: і повернутись як у гості, і повернутись назавжди.

Внутрішньо переміщені особи основним стримуючим фактором назвали небезпеки, а на другому місці – проблеми із житлом та відсутність економічних можливостей.

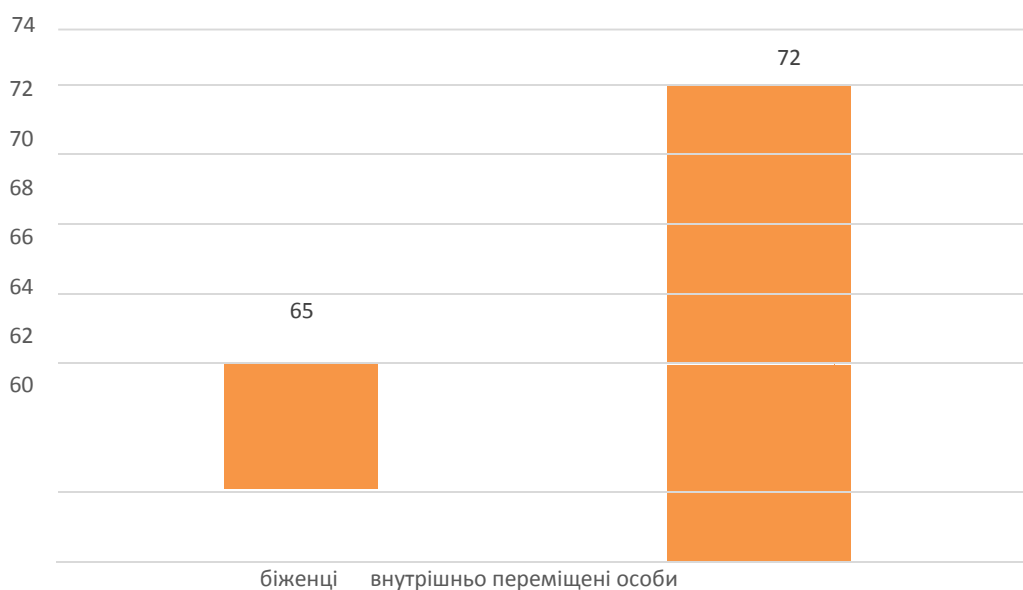

Рисунок 2.4 – Відсоток біженців та ВПО, що виявили бажання колись повернутись додому, лютий 2024 р.

Центр економічної стратегії оцінює реальну кількість українців, що можуть залишитися за кордонів в межах від 1,3 млн до 3,3 млн, в залежності від того, як буде розвиватися ситуація в Україні.

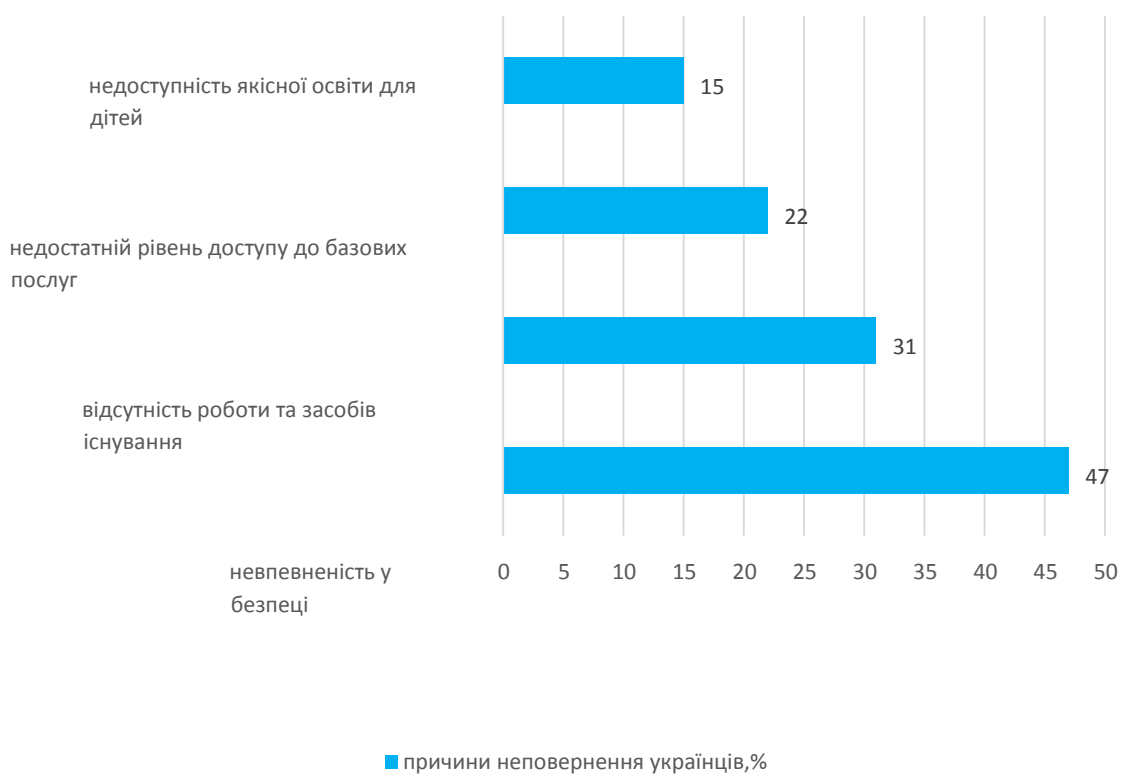

Рисунок 2.5 – Причини неповернення українців, %

Головними причинами можливого неповернення українців є: невпевненість в безпеці, відсутність роботи та засобів до існування, недостатній рівень доступу до базових послуг (таких як охорона здоров'я, вода, електроенергія, інфраструктура), недоступність якісної освіти для дітей (рис. 2.5) [46].

Визначальними чинниками для повернення українських мігрантів, як зазначає директорка Інституту демографії соціальних досліджень, є сукупність факторів – безпека, робочі місця, гідна оплата праці та житло.

Підкреслимо, що серед зазначених чинників чільне місце займає робота, тобто спроможність людини самотійно себе забезпечувати.

Порівняємо рівень працевлаштування українських біженців за кордоном та внутрішньо переміщених осіб в Україні. За даними вітчизняних дослідників Хом'яка А.О., Федорченко-Кутуєва П.В., Коломієць Т.В., 33% українських біженців офіційно працевлаштовані за кордоном, при тому що в Україні працевлаштовано лише 22% внутрішньо переміщених осіб після 24 лютого 2022р. відповідно до даних Центру соціальних та економічних досліджень (за іншими джерела наводиться інша цифра – 40%) (рис.2.6) [49].

Науковці говорять, що така цифра свідчить про успішну інтеграційну політику приймаючих країн. Але водночас можна зауважити на низький рівень працевлаштування внутрішніх мігрантів в Україні, що свідчить на копичення проблем на внутрішньому ринку праці.

Щодо до рівня працевлаштування українців на ринку праці ЄС, є різні цифри. Так, єврокомісар з питань праці соціальної політики Ніколас Шмідт навів такі цифри: що в країнах Євросоюзу із 4,3 млн. українців наразі працює 1,6 млн, що становить 37,2% [14]. Щодо рівня працевлаштування ВПО в Україні, то також є різні дані, які доходять до 40%.

Кількість українських військових мігрантів у 1,6 рази більше ніж кількість внутрішніх мігрантів в Україні (внутрішньо переміщені особи), а рівень працевлаштування у 2,4 рази більше в країнах Європи, - якщо спиратися на дані, наведені вітчизняними дослідниками Хом'яком А.О., Федорченко-Кутуєвою П.В., Коломієць Т.В..

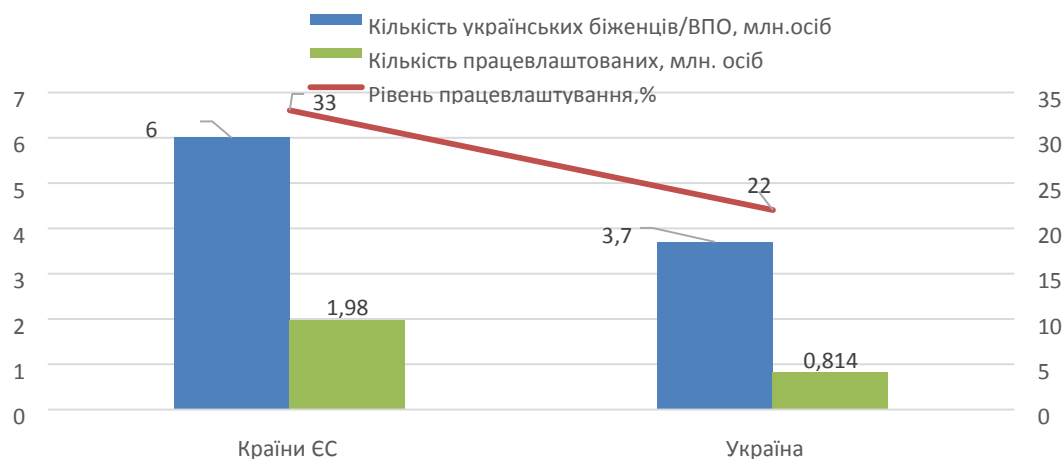

Рисунок 2.6 – Кількість біженців в ЄС та ВПО в Україні та рівень їхнього працевлаштування у 2023 р., %

Ці дані є не зовсім співставними, потрібно їх доповнити статеві-віковою структурою військових біженців (користувачів тимчасового захисту в Європі) і ВПО.

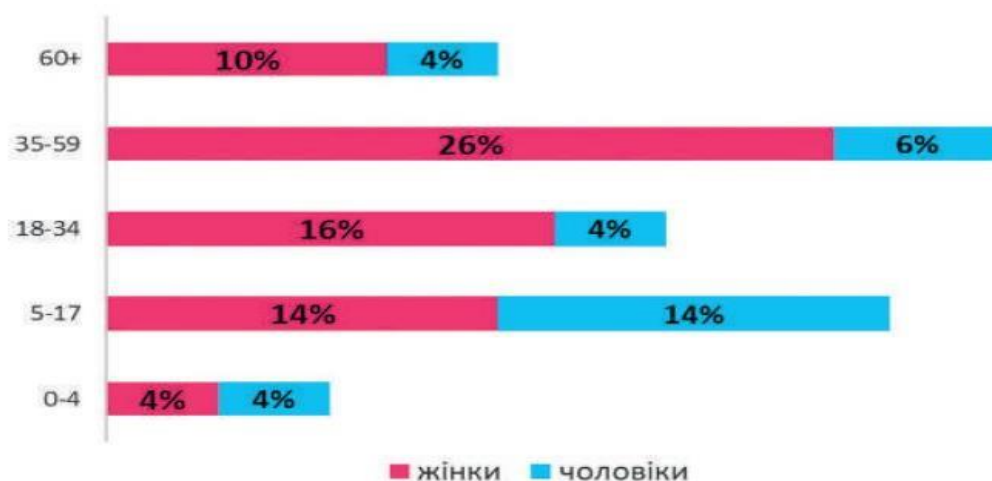

Рисунок 2.7 – Статеві-віковий склад користувачів тимчасового захисту в 6 країнах Європи за даними опитування УВКБ ООН [19]

За даними проекту агентства ЄС питань біженців (EUAA), було проведено опитали майже 20 000 респондентів у шести країнах, що є сусідами України. Воно показало, що 42% біженців - це жінки працездатного віку, 10% - чоловіки,

36% - діти та 14%- особи старшого віку. Середній вік біженців становить 35 років [20]

Так, більша половина біженців – це жінки з дітьми, тому об'єктивно, через проблеми з доглядом за дітьми та мовні бар'єри, достатні розміри виплат – рівень працевлаштування мав би бути нижчим ніж в Україні, а він вищий. В Україні ж і виплати низькі (2000 грн за особу та 3 000 на дитину на 3 місяців з 01.03.2024 р.) і мовного бар'єру не має і проблем по догляду менше, а рівень працевлаштування менше. Тобто є якісь чинники, як не враховані, бо за логікою викладання, в Україні рівень працевлаштування серед ВПО мав би бути більше ніж українських біженців в європейських країнах.

За даними міжнародної організації з міграцій, 40% ВПО працездатного віку працевлаштовані, 14% - безробітні [16].

Розглянемо приклади інтеграційної політики країн ЄС, де українських біженців найбільше, це Німеччина та Польща, і де рівень працевлаштування українських біженців найвищий: це Литва – 57%, Данія – 53% та Польща – 48% [15].

Почнемо з Литви, де працевлаштовано 57% українців з тимчасовим захистом. Литва визнала дипломи лікарів та медпрацівників в сфері охорони здоров'я і є одною з небагатьох країн, які визнали такі дипломи. Крім того, свою роль відіграє ефективність державної служби зайнятості, яка допомагає українцям інтегруватися на ринок праці. Важливу роль відіграє допомога по догляду за дитиною, оскільки більшість біженців – це жінки з дітьми. Як наприклад Данія, де добре налагоджена система догляду за дітьми, тому там також високий рівень інтеграції українців на ринок праці -53%.

Щодо Польщі, то вона дозволила українським біженцям одразу вийти на ринок праці, на відміну від попередніх хвиль міграцій. Відмінною рисою працевлаштування українських біженців у Польщі - це невідповідність між освітою та займаною низько кваліфікованою посадою.

Відмінною рисою української трудової міграції ще до початку війни в Польщі було те, що Українські висококваліфіковані мігранти працювали на роботах з низькою кваліфікацією. Польські дослідники підкреслюють, що через те, що офіційна реєстрація мігрантів з України не фіксує кваліфікації та освіти

мігрантів, то і міграційна політика Польщі, яка є уніфікованою, не враховує / не пропонує більш широких можливостей для інтеграції українців [49, с.31]

Відмінною рисою міграційною політикою Польщі є те, що з початком повномасштабного вторгнення в Україну уряд Польщі зняв бюрократичні обмеження для реєстрації ведення бізнесу українцями. Так, за 2022-2023 рр. в Польщі зареєструвалися 48 464 українських осіб-підприємців, з яких за 2023 рік було зареєстровано 30 325 українських підприємців, що на 67% більше попереднього року (рис. 2.8). [49, с.31]

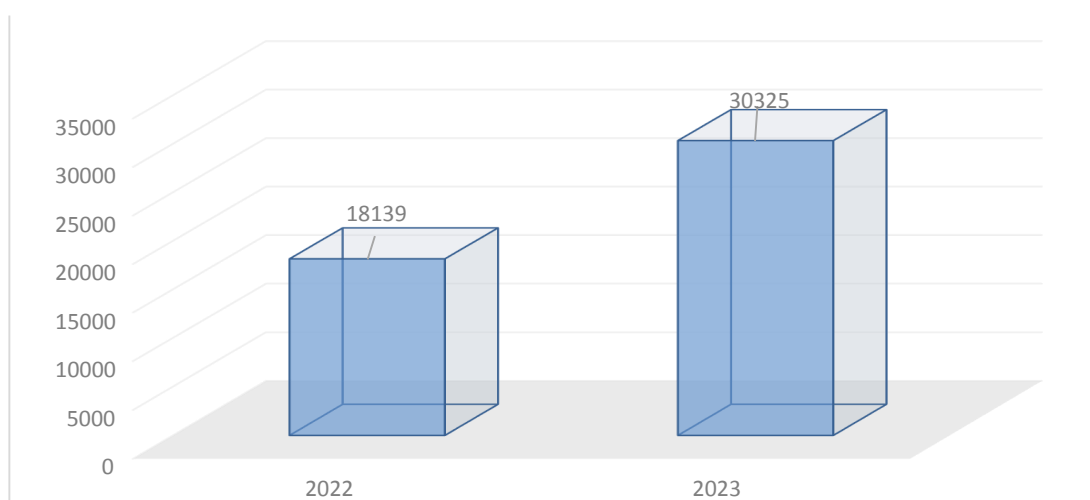

Рисунок 2.8 – Кількість зареєстрованих українських підприємців у Польщі у 2022 та 2023 рр.

При цьому кількість українських підприємств становить 10% від усіх зареєстрованих підприємств за цей період. Науковці зауважують на тому, що ці дані не показують чи це нові підприємства чи це релоковані на територію Польщі підприємства після початку війни.

Уряд Польщі прийняв закон про допомогу громадянам України, відповідно до якого вони громадяни України можуть перебувати в Польщі протягом 18 місяців з доступом до ринку праці з можливістю продовження цього терміну. Крім того громадяни України можуть здійснювати господарську діяльність на території Польщі на тих же мовах, що і громадяни Польщі, за умови отримання ідентифікаційного номера [49, с.31].

Польськими дослідниками було зроблено опитування українських мігрантів в Опольському воєводстві. Дослідження було спрямована на

визначення і порівняння соціально-демографічних характеристик трудових довоєнних мігрантів України і біженців. Так більшість українських мігрантів є економічно активними, займаються простою, переважно некваліфікованою працею. Незважаючи на те, що серед них багато має кваліфікацію фахівців. Біженці стикаються з серйозними бар'єрами на ринку праці, в тому числі і мовними. Відбувається «втрати мізків» мігрантів, оскільки їхні компетенції залишаються невикористаними.

Щодо довоєнних мігрантів, то вони були переважно чоловіки з різними професійними знаннями, в той час як більшість біженців - це молоді освічені жінки [49, с.31].

Розглянемо портрет українського біженця більш детально. Адже це впливає на подальші кроки біженців після закінчення війни і можливі програми стимулювання повернення біженців в Україну.

Вітчизняна вітчизняний дослідник Малиновська О добре описує статевіковий склад вимушених мігрантів з України: це жінки і діти, які становлять переважну більшість шукачів притулку. В умовах, коли виїзд чоловіків призовного віку неможливий, тому емоційний зв'язок з Батьківщиною вимушених мігрантів є надзвичайно високим і є набагато вищим, ніж у біженців з інших країн, де переважна більшість становила одинокі (не одружені) люди. Відповідно до опитувань УВБК основним мотивом повернення українських біженців є бажання воз'єднатися з родиною, питання лише в тому до кого поїде – чоловіки виїдуть до жінок в Європейські країни, чи жінки з дітьми повернуться на Батьківщину.

З проводу цього, науковців застерігають, що через те, що серед біженців висока частка дітей шкільного віку, які в країнах перебування вже залучені до освітнього процесу, то для них вже інтеграція почалася і відбувається дуже швидко. Досвід інших міграційних потоків також засвідчує, що у сім'ях мігрантів з дітьми, які виховувалися і здобули освіту не на Батьківщині, в багатьох випадках це є причиною неповернення мігрантів.

Особливістю українських біженців є також високі освітній рівень (рис.2.9). Він є вищий, ніж у біженців в Європі з інших країн, і набагато вище ніж у трудових мігрантів з України у попередні роки; і навіть більше рівня освіти зайнятого населення в країні в цілому.

Рисунок 2.9 – Біженці в Німеччині з вищою освітою, % [47]

Біженці з України мають значний виробничий досвід. Так опитування показали, що 75% біженців на Батьківщині працювали на посадах, які вимагали високого рівня кваліфікації. Опитування на кордонах у перші місяці війни засвідчили, що значна частина біженців мали в Україні високий статус: 20% - становили підприємці, 9% - керівники підприємств, організацій; 26% - висококваліфіковані працівники; 17% - кваліфіковані працівники (рис.2.10) [20, 142].

Рисунок 2.10 – Статус біженців за результатами опитування у перші місяці війни, %

Серед біженців у Польщі своє становище до війни на Батьківщині оцінили як добре 52% опитаних, і нормальне 25%.

Вимушені мігранти з України, серед яких переважна частка жінок, є представниками переважно жіночих професій. ВБК було опитано 43000 українців в багатьох країнах Європи у 2022 р. і виявилось, що 15% жінок були зайняті у торгівлі, 14%- у сфері освіти; 9% - в охороні здоров'я; 5% - в готелях, 5% - в салонах краси, 4% - у сфері надання соціальних послуг, адміністрації тощо [20, с.143]

Цікаво відмітити, що українські біженці після року перебування вже посіли значне місце на ринку праці країн перебування, що значно відрізняє їх від біженців з інших країн, рівень працевлаштування серед яких і після набагато тривалішого періоду перебування в країнах надання притулку залишається низьким. За даними окремих досліджень рівень працевлаштування біженців у різних країнах (Німеччині, Данії, Норвегії, Фінляндії) через два роки після прибуття не досягає 20%. В середньому в країнах ЄС біженці досягають рівня зайнятості місцевого населення після 25 років проживання в країні. При цьому процеси інтеграції біженців в Європі засвідчують, що жінки-біженки значно відстають у працевлаштуванні від чоловіків. Так після двох років проживання в Німеччині рівень працевлаштування українських біженок становить лише 11% від рівня працевлаштування чоловіків [20, с.143].

2.2 Оцінка демографічної безпеки внаслідок міграційної рухливості

Людські ресурси є основою розвитку будь-якої країни, а рівень і якість життя населення – є метою розвитку. Відповідно, втрати населення розглядаються як дестабілізуючий фактор не лише в демографічному сенсі, а й з точки зору національної безпеки країни в цілому.

Інтенсивність міграційного руху значно впливає на загальний склад і структуру населення: збільшення імміграції призводить до зростання населення, розширення ринку праці і збільшення потенційного економічного зростання. Навпаки, висока еміграція зменшує чисельність, призводить до скорочення робочої сили і уповільнення темпів економічного розвитку. Крім того, міграційні тенденції впливають на вікову динаміку та структури населення, на рівень народжуваності та смертності.

За визначенням Криштановича М. демографічна безпека є сукупністю умов і заходів спрямованих на забезпечення стабільного і сталого розвитку населення

країни, що охоплює питання забезпечення балансу між народжуваністю і смертністю, контроль за міграційними потоками, баланс різних вікових груп та забезпечення соціальних послуг [13, с.433].

Міграція може суттєво впливати на демографічну безпеку через те, що змінює чисельність і склад населення. Так, імміграція може сприяти збільшенню робочої сили, допомагає підтримувати молодші вікові групи, підтримувати спроможність фондів соціального страхування; а, еміграція, навпаки, призводить до зменшення населення, особливо молодших вікових груп і працездатного населення; збільшує попит на соціальні послуги через старіння населення. Збільшення міграційних потоків може викликати соціальне напруження, впливати на рівень соціальних згуртованості та безпеки.

Таким чином, ефективне державне управління міграційними процесами є суттєвим фактором, що впливає на демографічний розвиток країни в аспекті забезпечення довгострокової безпеки країни (рис.2.11).

Міграційний рух як фактор демографічної динаміки	Зміна структури населення за віковим та гендерним ознаками	Міграційний рух як фактор соціально-економічної стабільності	Вплив на економічний розвиток та державні фінанси
	Вплив на чисельність та якість трудових ресурсів		Соціальна інтеграція та культурна стабільність
	Вплив на народжуваність та демографічні показники		Вплив на інфраструктуру та ресурси

Рисунок 2.11 – Вплив міграційного руху на забезпечення демографічної безпеки

Оцінка демографічних тенденцій, яка є складовою економічної безпеки України, має відбуватись на основі Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 від 29.10.2013 р. Відповідно до неї демографічна безпека характеризується такими показниками як:

- чисельність наявного населення, відсотків до рівня 1990 р.;
- очікувана тривалість життя при народженні;

- коефіцієнт дитячої смертності;
 - коефіцієнт природного приросту;
 - частка населення похилого віку від загальної кількості населення, у відсотках (коефіцієнт старіння);
 - демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, відсотків
- загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) на 10 тис. осіб [27].

Розглянемо і проаналізуємо показники демографічної безпеки.

Перший показник - чисельність наявного населення у відсотках до 90-го р., показує, що з 1990 по 2024 рр. відбувається зниження чисельності наявного населення. Лише у 1993-94 рр. показник був вище 100%. На початок 2022 р. кількість населення становила 79% від рівня 90-го р. З початком війни більшість статистичної інформації щодо населення не оновляється. За інформацією уряду, в Україні у липні 2024 р. чисельність населення склала 35,8 млн людей, що становить 69% від кількості населення 1990 р. Тобто за два роки від початку війни чисельність населення скоротилася на 10% (рис.2.2). У методичних рекомендаціях зазначено рівень цього показника 100% - здоровий, 85% - критичний. То населення України перетнуло критичну межу.

Другий показник - середньо очікувана тривалість життя при народжуванні показав несуттєве зростання, з 69,56 у 1990 р. до 69,77 у 2022 р. При цьому за 34 роки спостереження тенденції різновекторні. Так у 2001 р був найнижчий показник 67 років, а у 2019 найбільший – 72 роки. Однозначна тенденція до зростання лише у 2005-2019 рр. Після 2019 р. відбувається суттєве скорочення середньо очікуваної тривалості життя (рис. 2.12).

В Україні цей показник, відповідно до Методичних рекомендацій знаходиться між позначкою небезпечного показника (68 років) і нездорового (70 років).

Рисунок 2.12 – Динаміка очікуваної тривалості життя населення України та кількості населення України у відсотках до 1990 р. у 1990-2024 рр.

Характерною рисою віку населення України є те, що середня очікувана тривалість життя чоловіків в Україні на 10 років менше ніж у жінок. Так середня очікувана тривалість життя чоловіків у 2021 році складала 65,16 років, а у жінок 74,36 років.

Третій показник – коефіцієнт природного приросту (скорочення) мав різновекторні тенденції:

У період 2005-2012 рр. – природне скорочення зменшилось з -11,1 до -5,1, в інші періоди – спостерігається збільшення коефіцієнту природного скорочення. Загалом за весь період 1991-2022 рр. спостерігається природне скорочення населення.

Якщо порівняти значення показника з індикаторам з Методичних рекомендацій, то країна давно перетнула критичний рівень цього індикатора -2, і перевищила його більш ніж у 5 разів (рис. 2.13).

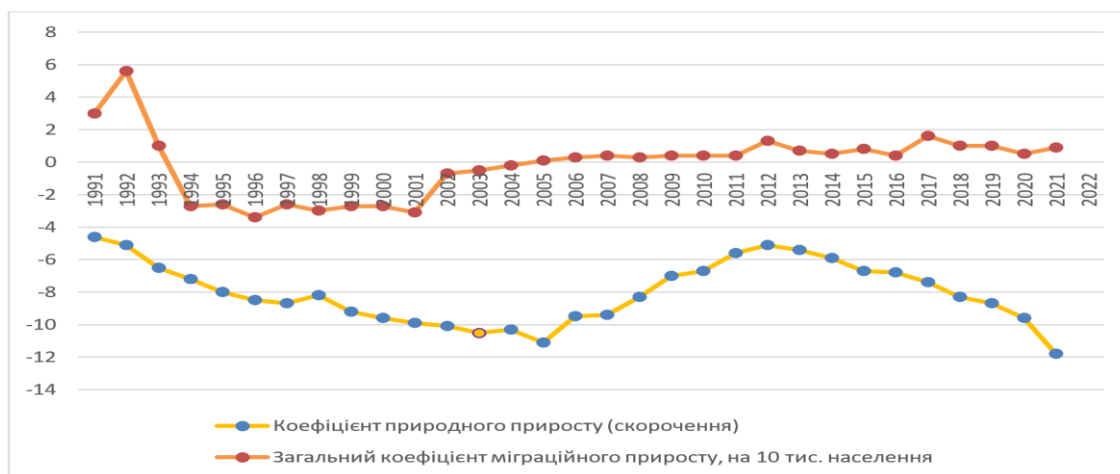

Рисунок 2.13 – Динаміка показників природного приросту (скорочення) населення України та коефіцієнту дитячої смертності у 1991 -2021 рр.

Загальний показник міграційного приросту скоротився з 3,0 на 10 тис. населення у 1991 р. до 0,9 у 2021 р. Відповідно до Методичних рекомендацій, рівень цього показника знизився з оптимального до задовільного. Але тут слід бути обережними. Офіційна статистика не враховує велику кількість людей, що виїжджають без повідомлень органів державної влади на тривалий термін. Тому рівень міграційного приросту (скорочення) суттєво занижений. Цей показник показав міграційне скорочення лише у 1994-2001 рр. (рис.2.3).

Показник дитячої смертності знизився з позначки критичного (більше 11) у 1991 р. до незадовільного із значенням – 7,2 у 2022р.

Вітчизняний науковець Мельник О. узагальнив такі внутрішні демографічні загрози:

- щодо чисельності та статеві-вікової структури населення - це зростаючі темпи зниження чисельності населення, несприятлива вікова структур, старіння населення;
- щодо сім'ї та народжуваності - зменшення кількості укладених шлюбів, зростання частки розлучень, зниження рівнів народжуваності, погіршення репродуктивного здоров'я населення;
- щодо смертності і тривалості життя - погіршення здоров'я населення (фізичного, репродуктивного, психічного), зростання захворюваності всіх вікових груп, і особливо в молодших вікових групах чоловіків працездатного

віку, постійне зростання смертності, зниження тривалості життя, висока дитяча і материнська смертність у порівнянні з розвиненими країнами світу;

- щодо міграції - відтік кваліфікованих кадрів, трудова міграція, наростання нелегальної міграції [25, с.57].

Кабінетом міністрів України 30 вересня 2024 р. затверджено Стратегію демографічного розвитку України на період 2040 р. У ній визначено головні демографічні виклики і загрози для розвитку України, серед яких:

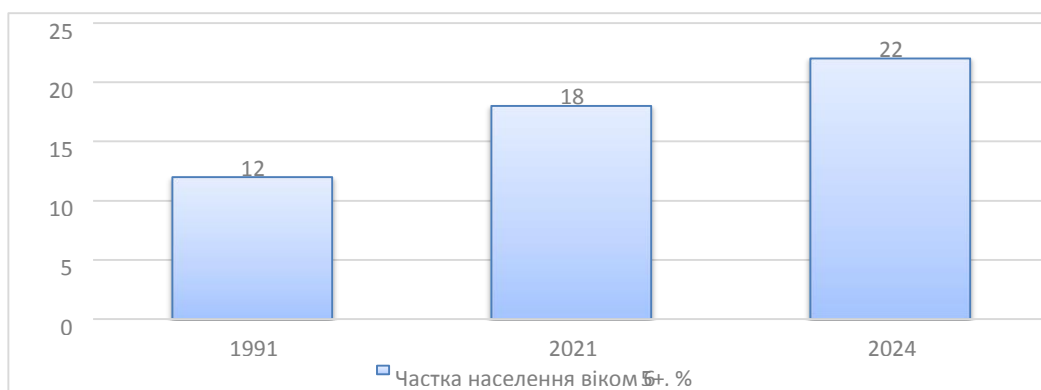

Рисунок 2.14 – Динаміка частки населення віком 65+ у структурі населення в Україні, %

- швидке скорочення населення через депопуляцію та масштабну трудову міграцію. Якщо порівняти чисельність населення у 1991 р. та 2024 р. в межах території, на яких органів державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі, то скорочення населення становить 40% (рис. 2.14). Низький рівень народжуваності (у 2021 р. – 1,16 – удвічі менший за рівень простого відтворення населення) призводить до деформації вікової структури населення. Так на початок 1991 р. частка населення віком 65 років становила 12%, у 2021 – 18%, а в 2024 вже 24% (рис.2.8). За прогнозами демографів частка буде зростати і надалі [9]. При цьому частка населення старше 60 років (коефіцієнт старіння) на 01.01.2022 р. становила 24,8%. Це майже досягло критичної межі старіння населення, визначеної у Методичних рекомендаціях -25%.

- низький рівень народжуваності. За період війни цей показник став менше одиниці (до війни 1,16);
- погіршення стану здоров'я населення (через недодержання здорового способу життя, нехтування профілактичними оглядами, численні стреси тощо);
- зростання осіб з інвалідністю та дітей-інвалідів;
- високий рівень передчасної смертності, передусім чоловіків;
- масова вимушена еміграція населення, передусім жінок та дітей;
- незаконне вивезення громадян України за кордон (так до РФ вивезено щонайменше 19,5 тис. дітей);
- демографічне старіння частка населення віці 60+ становить 24,8%;
- надзвичайні масштаби внутрішнього переміщення населення (у 2022 р. кількість внутрішньо переміщених сімей з дітьми збільшилась у 6 разів - із 124 тис. до 739 тис. сімей);
- зміна поведінки репродуктивних настанов – відстрочення та обмеження кількості власних дітей [46].

Україна робила кроки із стимулювання народжуваності через збільшення допомоги при народженні дитини. У 2005 році допомогу було збільшено в 10 разів (з 846 грн до 8497 грн), запроваджено диференціацію розміру залежності від черговості народження.

Це посприяло зростанню кількості народжених. Але як зазначили У Фонді ООН в галузі народу населення, що довгостроковий ефект таких заходів буде невеликий і народжуваність переважно відбувається в групах з невисоким рівнем освіти і низькими доходами. На підтвердження того: попри збільшення виплат в 2013 р. спостерігалось зниження рівня народжуваності.

Крім того демографічну кризу спричиняють і негативні зміни у шлюбносімейній структурі населення: збільшується частка вдів і вдівців, самотніх людей похилого віку, одиноких батьків; загострюються проблеми дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, батьки яких загинули, зникли безвісти [46].

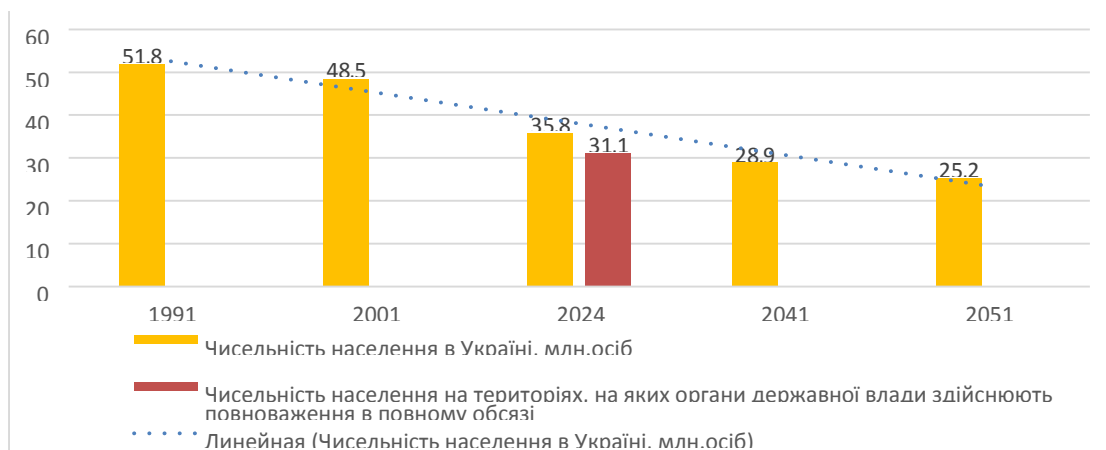

Рисунок 2.15 – Динаміка чисельності населення України у 1991 та 2051 р. (прогноз Інституту демографії та соціальних досліджень), млн. осіб

Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук прогнозує скорочення населення у 2051 р. до 25,2 млн. осіб. (рис. 2.15).

Таким чином, значні масштаби міграцій безпосередньо впливають на демографічну безпеку. В сьогоденних умовах більшість показників демографічної безпеки досягли критичних позначок, зазначених у Методичних рекомендаціях з визначення Національної безпеки, в тому числі і через збройну агресію, зовнішню та внутрішню міграцію.

2.3 Вплив міграцій на внутрішній ринок праці

У Стратегії демографічного розвитку зазначається, що військова агресія негативно вплинула на ринок праці України. За даними Міжнародної організації праці, рівень зайнятості зменшився на 15,5% порівняно з 2021 р. (втрата близько 2,4 млн. робочих місць).

Однак, незважаючи на скорочення робочих місць та зростання безробіття на ринку праці простежується дефіцит робочої сили. Так, за даними Національного банку України, 25,6% підприємства заявили про негативний вплив на діяльність компанії нехватки кваліфікованих працівників [45].

Така ситуація пояснюється тим, що 3,6 млн. біженців з України 56% - є особами працездатного віку. Крім того, серед них 77% мали досвід роботи (за даними ОЕСР), 20% були самозайнятими, 71% - мали вищу освіту (рис. 2.16)

[46], а 65% - це жінки працездатного віку від 18 до 59 років [3]

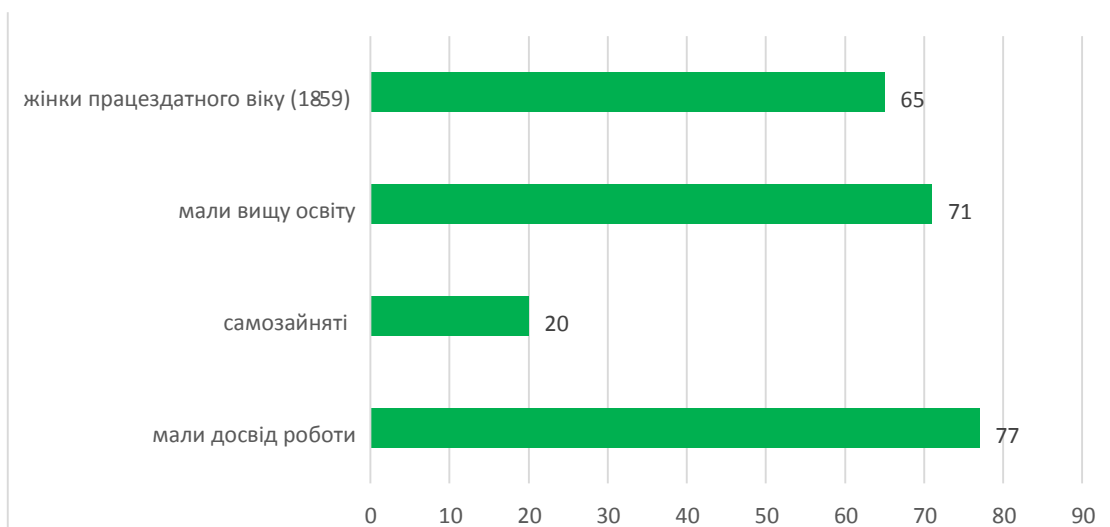

Рисунок 2.16 – Характеристика вимушених мігрантів з України, %

Крім того, на брак кадрів впливає ще мобілізація до Збройних сил України, невідповідність кваліфікації кандидатів вимогам робочих місць, значні диспропорції в розміщенні робочої сили.

За оцінками громадської організації «Easy Business» дисбаланс на ринку праці буде збільшуватись. Так, протягом наступного десятиріччя дослідники прогнозують дефіцит кадрів у розмір 4,5 млн. працівників, зокрема у сферах адміністративного і допоміжного обслуговування, будівництва, інформації та екомунікації.

Чільне місце серед проблем на ринку праці України займає рівень працевлаштування серед ВПО та осіб з інвалідністю.

Так, станом на вересень 2023 р. серед 2,1 зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб працездатного віку було працевлаштовано близько 40 % (800 тис.). А осіб з інвалідністю ще до початку війни було 2,7 млн., з яких працевлаштовано 16% (рис. 2.17).

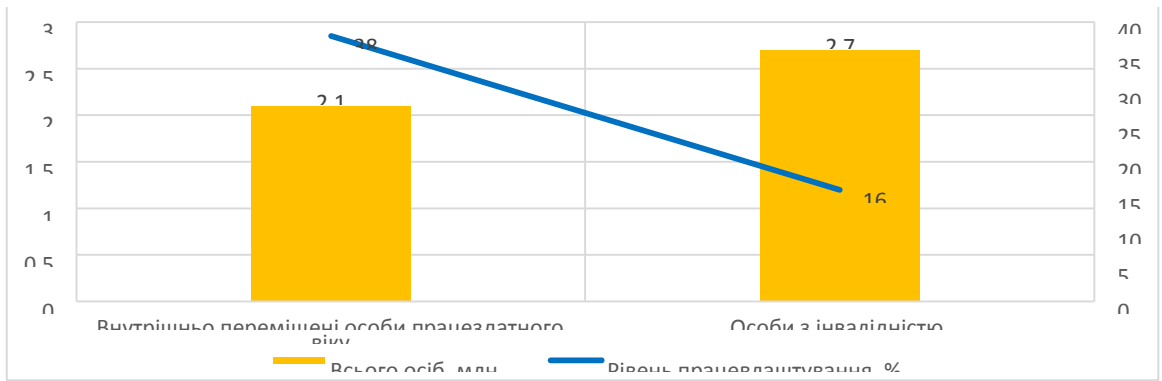

Рисунок 2.17 – Кількість ВПО та осіб з інвалідність та рівень їхнього працевлаштування, вересень 2023 р.

Загалом тенденції та наслідки процесів на ринку праці можна звести до таблиці 2.1. Окремими проблемами ринку праці є виключення з нього потенційної робочої сили – жінок, які доглядають за дітьми молодшого віку. Іншою проблемою, ще до війни було і є виключення з ринку осіб старшого віку у віці 50 і старше, що є свідченням упередженого ставлення до фахівців старшого віку з боку роботодавців і дискримінацію за ознакою віку.

Таблиця 2.1. Тенденції та їх наслідки на ринку праці України від початку військової агресії

Причини	Тенденції	Наслідки	Перспективи
Демографічні втрати, окупація, вимушена міграція, мобілізація до ЗСУ, перехід населення із категорії економічно активних – в неактивні	Зменшення чисельності робочої сили (15-70)	Дефіцит кадрів, зменшується конкуренція за робочі місця	Зростання заробітних плат
Відновлення економіки, кваліфікація безробітних не відповідає потребам у робочій силі, поглиблення секторальних, професійних та міжрегіональних міграцій на ринку праці	Дефіцит кадрів (майже 30%)	Наявні вакантні робочих місць для працівників високою кваліфікацією	
Фактор небезпеки	Зростання конкуренції за віддалені робочі місця	Поширення гнучких форм зайнятості	Незахищеність прав найманих працівників

Окремо слід звернути увагу на ситуацію з внутрішньо переміщеними особами.

Перед початком війни кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) була 1,3 млн., станом на липень 2024 вже налічувалось 4,7 млн., що у 3-6 разів більше попереднього рівня (рис.2.10) [46]. Це численна група населення потребує допомоги з боку суспільства через втрату роботи, доходів, житла. Переміщення людей у більш безпечні райони не означає, що вони відразу можуть знайти роботу в новому місті проживання, оскільки зазвичай кваліфікаційна структура прибулих зі східних областей не відповідає потребам у робочій силі кваліфікаційному в розрізі у Західних областях.

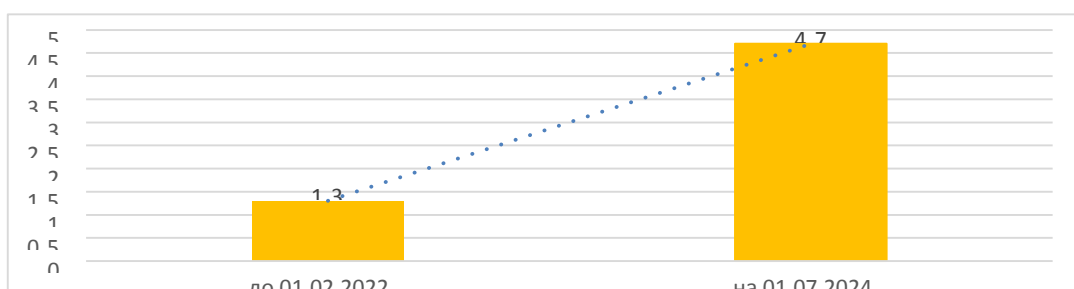

Рисунок 2.18 – Динаміка кількості ВПО у 2022-2024 рр., млн.

На сьогодні найбільшу кількість ВПО прийняли Дніпропетровська, Харківська, Київська області та м.Київ і біля 30% ВПО змінили місце проживання в межах області [16].

Голова правління та виконавчий директор Easy Business NGO Ливч Дмитро окреслює проблеми переселенців при працевлаштуванні. До них ним віднесено:

- невідповідність навичок переселенців потребам місцевих роботодавців. Зазначається, що запровадження державних програм перекваліфікації внутрішньо переміщених осіб не завжди вирішують проблеми через те, що люди не бажають змінювати сферу діяльності та працювати на низьку оплату праці після перекваліфікації; у внутрішньо переміщених осіб є запит на розвиток навичок з відкриття власної справи, проте у цій сфері є проблеми через відсутність підтримки консультантів (менторів), і більшість відкритих бізнесів закриваються протягом року з моменту його відкриття;
- низька оплата праці не мотивує до пошуку роботи. Зазначається, що в деяких випадках допомога вища ніж оплата праці в цих регіонах, що демотивує у пошуках роботи;
- упереджене ставлення роботодавців до внутрішньо переміщених осіб. Роботодавці не бажають брати внутрішньо переміщених осіб на роботу

через те, що вважають, що вони можуть звільнитися у зв'язку з повторним переїздом або повернення до попереднього місця проживання. І в опитуваннях дійсно підтверджується висока вірогідність ВПО повернення додому. Також таке життя «на валізах» заважає людям розпочати життя на новому місці;

- нестача потрібних документів. Під час втечі від обсягів або окупації внутрішньо переміщені особи не змогли зібрати необхідні документи для працевлаштування розірвати, трудові відносини з роботодавцем. Пізніше це питання частково було розв'язано через можливість розірвання трудових відносин через службу зайнятості, через відображення документів про освіту в застосунку Дія [16].

Для більш активного спонукання до пошуку роботи та заохочення роботодавців брати на роботу внутрішньо переміщених осіб держава запровадила деякі заходи:

- обмежила соціальні виплати для стимулювання зайнятості. З 1 березня 2024 р. допомога для ВПО призначається на 6 місяців, 3000 грн. для дітей і особам з інвалідністю і 2000 для інших категорій. Для пенсіонерів і людей з інвалідністю соціальні виплати автоматично продовжуються. Працездатні особи з категорії ВПО мають протягом трьох місяців або знайти роботу, або набути статусу безробітного (тобто зареєструватися), або зареєструвати власну справу, подати заявку на отримання гранту для розвитку бізнесу або отримати ваучер на навчання;

- компенсація роботодавцям за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Роботодавцям надається компенсація протягом трьох місяців на оплату праці для переселенців. Розмір компенсації дорівнює мінімальній заробітній платі. Якщо працевлаштовано людину з інвалідністю, то роботодавець отримає компенсацію протягом шести місяців [16].

Таким чином, війна та міграційні переміщені негативно вплинули на ринок праці, викликаючи і дефіцит робочої сили, і збільшується попит на дистанційну роботу. Війна спричинила не лише зовнішню міграцію, але й значні внутрішні переміщення людей, значна частка який має намір залишити Україну через неможливість задовольнити базові потреби, знайти житло і роботу.

Тому державна політика щодо міграційної та демографічної політики має спрямувати свої зусилля на вирішення в першу чергу проблем внутрішніх переселенців, оскільки це буде сигналом і для біженців за кордоном про спроможність держави вирішити проблеми громадян.

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1. Виклики для державної міграційної політики та відповіді на них

Війна спричинила масовий виїзд громадян за кордон. Так станом на червень 2023 року за кордоном перебувало трохи більше 8 млн. громадян України, що складає майже третину населення на початок 2021 р. [3, с.198].

Колектив українських науковців (Кобець Ю. та Мадрига Т.) зазначають, що війна в Україні породжує цілу низку викликів для державної міграційної політики України (рис.3.1). Серед них можна виділити:

- великі масштаби переміщення людей в пошуках захисту та притулку в середині країни та за її межами;
- гуманітарна криза, пов'язана з необхідністю забезпечення основних потреб переміщених осіб (житло, харчування, медична допомога, освіта);
- заходи забезпечення безпеки. Велике переміщення людей акцентує питання безпеки самих переселенців так і місцевого населення;
- юридична допомога прав переміщених осіб: надання юридичних консультацій, захист від дискримінації доступ, доступ до правосуддя;
- питання соціальної інтеграції. Переміщенні особи потребують соціальної інтеграції в приймаючі суспільства, навіть якщо це і місцеві спільноти всередині країни. Успішна адаптація безпосередньо пов'язана з забезпеченням доступу осіб до базових послуг, таких як освіта, охорони, здоров'я, зайнятість і соціальна допомога;
- економічний вплив. Міграційні процеси зумовлюють вплив на економічну стабільність через ринок праці, навантаження на державні та місцеві бюджети через необхідність надання соціальної допомоги та доступу до базових послуг;
- міжнародне співробітництво. Великі переміщення людей вимагають від державної міграційної політики співпрацювати з міжнародними організаціями і партнерами для надання притулку громадянам України, пошуку

шляхів вирішення проблем, що виникають, в тому числі і в середині країни [10, с.256].

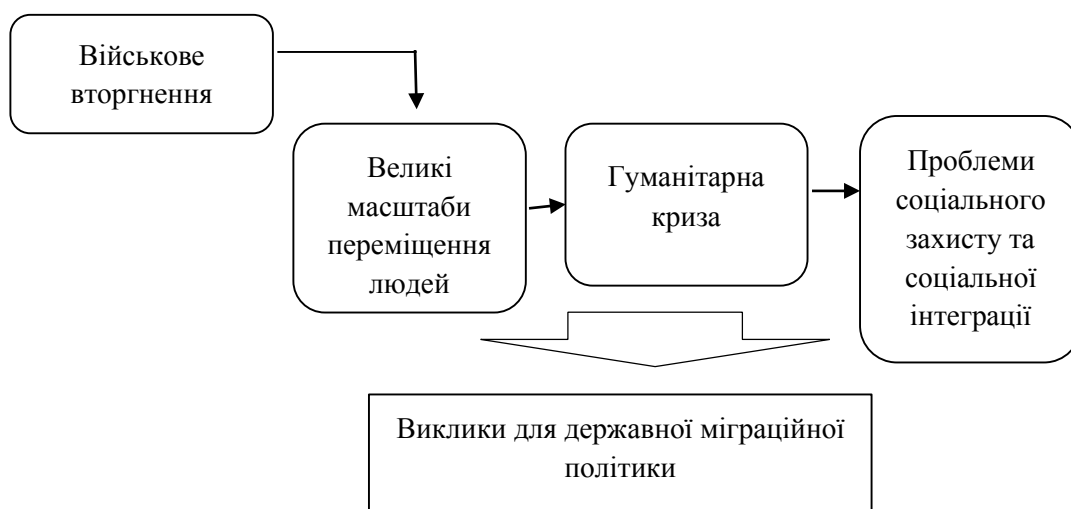

Рисунок 3.1 – Виклики для державної міграційної політики України у зв'язку із військовим вторгненням РФ

Вітчизняні науковці – Букіна Т. та Зленко Н., зазначають, що тривалість бойових дій в Україні вплине на кількість людей, які залишили країну та можливості та бажання їхнього повернення. Війна, що триває, шкодить та руйнує міську інфраструктуру, підприємства, житловий фонд.

Зазначено, що для того, щоб повернення мігрантів було стабільним необхідна ефективна реінтеграційна політика, яка має охопити соціальноекономічні та психологічні аспекти адаптації мігрантів при поверненні на Батьківщину. Факторами успішної інтеграції є:

- безпечні умови проживання,
- можливості працевлаштування,
- вільний доступ до системи освіти та охорони здоров'я,
- соціальний захист та соціальне забезпечення [3, с.196].

На думку вітчизняних науковців Кобець Ю та Мадриги Т., в сучасних умовах військової агресії державна міграційна політика України має спрямувати зусилля на вирішення таких питань:

- забезпечення захисту і підтримки українських емігрантів через надання консультативних, правових і соціальних послуг, створення для них умов для повернення і реінтеграції;
- розвиток організаційних заходів (програм) постійного і тимчасового прийому біженців і внутрішньо переміщених осіб задля надання їм необхідних умов проживання, доступу до освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги і послуг;
- створити умови для повернення емігрантів через розвиток економіки і створення робочих місць;
- залучити зусилля закордонної діаспори українців для соціально-економічного розвитку країни, в тому числі через організацію обміну знаннями, технологіями та інвестиціями;
- запобігати подальшій нелегальній міграції через посилення контролю на кордонах, запровадження механізмів реєстрації і ідентифікації мігрантів;
- розробити програми інтеграції для мігрантів, які включали такі аспекти інтеграції як культурну, соціальну та економічну;
- розвиток міждержавного співробітництва з метою координації контролю міграційних процесів, обміну інформації, набуття досвіду регулювання міграції; встановлення з країнами, де проживають найбільші спільноти українських емігрантів партнерських відносин [10, с.257].

За даними Міністерства закордонних справ України у 2019 р. найбільшими українськими діаспорами були діаспори в країнах : РФ – 2 млн, Канада – 1,2 млн., США – 900 тис. (до 1,5 млн. за неофіційними даними), Бразилія – 500 тис. та інші (рис. 3.2). В сукупності діаспори цих країн налічують 5 млн. 200 тис. осіб.

Розглянемо як урядовці вбачають вирішення проблем міграційної кризи. Прийнята в Україні Стратегія демографічного розвитку до 2040 р. стратегічною метою №1 визначає створення умов для міграційного приросту населення та зниження рівня відтоку українців закордон. У Стратегії пропонується заохотити повернутися не лише тих громадян, хто виїхали на початку збройної агресії Російської Федерації, але й тих, хто виїхав раніше - представників української діаспори, яких у світі налічується більше 5 мільйонів (рис. 3.2).

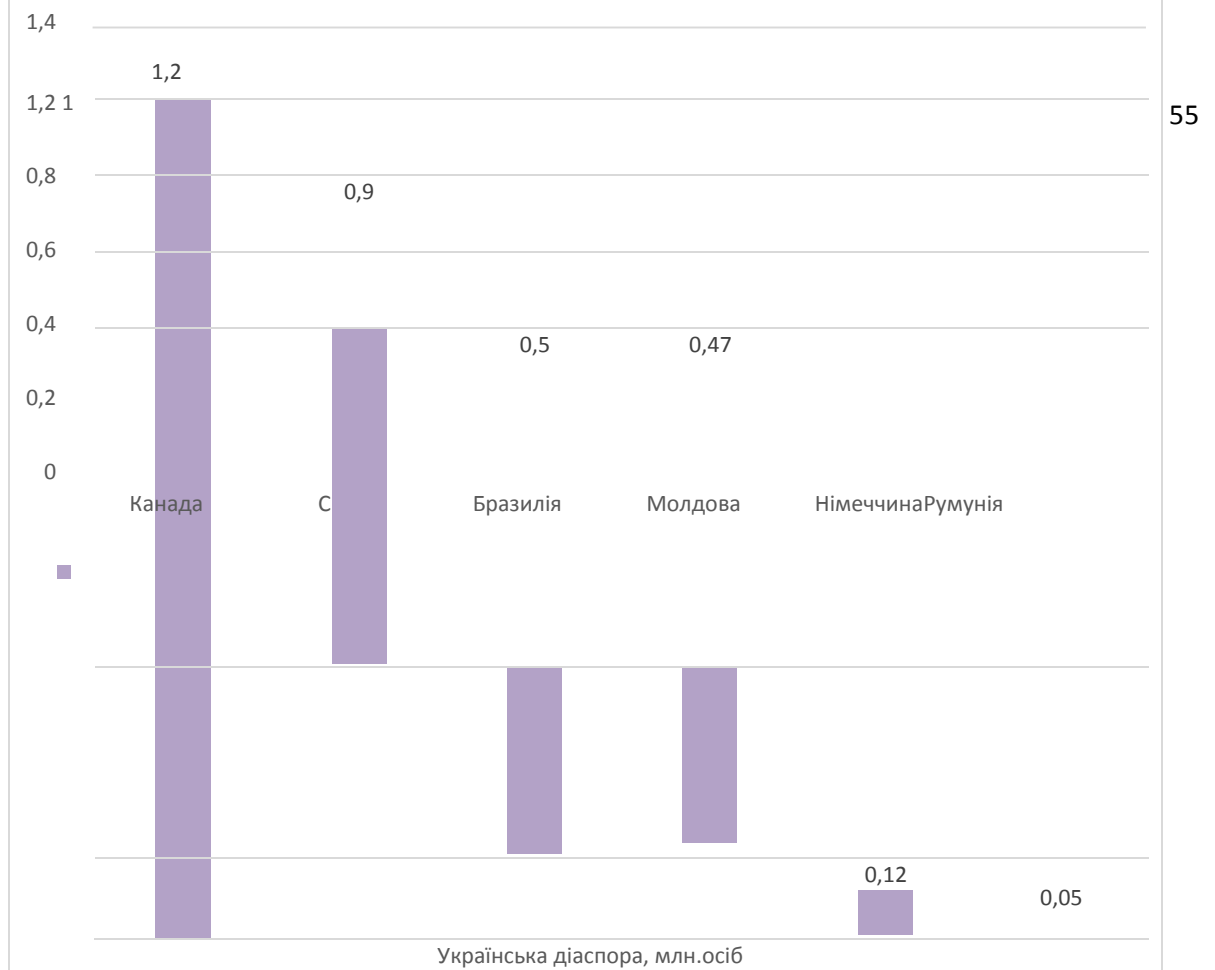

Рисунок 3.2 – Країни, з найбільшими спільнотами української діаспори, станом на 2019 р., млн. осіб

Дослідження мігрантів інших країн щодо причин їх повернення показують, що окрім безпекових та економічних факторів, на повернення людей з-за кордону впливає психоемоційні фактори, такі як: туга за домом, патріотизм, відчуття національної ідентичності тощо. Тому в Стратегії пропонується тримати зв'язок з українцями, їхніми діаспорами, що проживають за кордон, заохочувати їх спрямовувати в Україну свої знання, інвестиції, благодійну допомогу.

В Стратегії зазначається, що якщо очікуваного міграційного приросту українців за кордону не відбудеться або буде в недостатніх обсягах, то міграційна політика України в майбутньому буде поширюватися на залученні іммігрантів, в першу чергу через залучення студентів - іноземців, які адаптуються, вивчають мову, налагоджують соціальні зв'язку під час навчання в Україні [46].

Ще одним важливим завданням є зниження відтоку молоді, що

виїжджають за кордон. Так за даними Центру економічної стратегії за перші два роки війни 36% мігрантів були у віці 18-44 роки. Пропонується утримувати молодь в країні шляхом інвестування в освіту та професійне навчання, зокрема через запровадження сучасних програм навчання, що відповідають потребам ринку праці та світовим тенденціям, розвивати партнерство між закладами освіти і бізнесу, розвиток дуальної форми здобуття освіти.

В Стратегії зазначається, що необхідно посилити роботу з українцями за кордоном з метою налагодження постійної комунікації з об'єднаннями українців за кордоном, потрібно розробити інституційні інструменти для виявлення та реагування на проблеми українців за кордоном для посилення у них відчуття, що Україна як держава буде захищати інтереси своїх громадян будь-де [46].

Для реалізації цієї цілі визначено, що необхідно створити умов для добровільного повернення українців з-за кордону, поглибити співпрацю з українцями з-за кордону, залучити мігрантів з числа іноземців для задоволення потреб ринку в праці, сприяти зниженню відтоку молоді за кордон. Всі ці умови є логічними, проте не визначено конкретних інструментів для досягнення них.

В багатьох пропозиціях науковці роблять акцент на розробці заходів саме для тих, хто повернеться з-за кордону - умови проживання, робочі місця тощо, але не слід забувати, що в Україні майже така ж сама кількість внутрішніх мігрантів, у яких є ті самі потреби або й в більших розмірах, ніж у тих, хто повернеться з-за кордону. Тому, на нашу думку, не потрібно розділяти заходи з реінтеграції для емігрантів і для внутрішньо переміщених осіб. Умови проживання в країні мають бути такими, щоб приваблювати людей, викликати бажання жити в цій країні.

Вітчизняні науковці Букіна Т та Зленко Н. пропонують до складових програми реінтеграції мігрантів віднести:

- інформаційні та консультаційні послуги щодо можливості придбання житла, в тому числі субсидованого;
 - сприяти працевлаштуванню мігрантів, що повернулися;
 - надавати послуги з професійного навчання;
 - надавати доступ до кредитів та мікрокредитів для відкриття власної справи;
- організацію громадських робіт тощо [3, с.199].

Багато що із запропонованих заходів безпосередньо стосується розмірів фінансування з державних та місцевих бюджетів на підтримку внутрішньо переміщених осіб. А розмір державного і місцевого бюджету залежить від економічної активності підприємств. То міграційну кризу неможливо вирішити лише через інструменти міграційної політики - регулювання кордонів, визначення процедур перетину кордону, боротьба з нелегальною міграцією тощо). Якщо на сьогодні першою причиною виїзду громадян за кордон є військова агресія, тобто безпековий фактор, то другим за величиною є економічний, тобто неспроможність забезпечити себе і свою родину засобами до існування всередині країни. Коли війні скінчиться на перший план вийде саме економічний фактор.

Тоді зусилля держави мають бути спрямовані на відновлення економічного розвитку країни різними засобами. Так Макаренко В. А. пропонує запроваджувати умови для розвитку бізнесу, забезпечити оперативний розподіл та використання міжнародної допомоги для покращення бізнес-середовища, використовувати збалансовану тарифну політику, усувати регуляторні бар'єри, розширювати економічну співпрацю з країнами-партнерами; крім того необхідно підтримувати економічний розвиток регіонів, що постраждали від військової агресії, надавати більш сприятливі можливості для ведення бізнесу на тих територіях через сприятливе податкове законодавство.

Вітчизняний науковець Малиновська О у своїх пропозиціях щодо повернення українських іммігрантів і вирішення міграційної кризи пропонує врахувати світовий досвід, який показує, що частка біженців, що повертаються додому після завершення війни, після того як вони отримали дозвіл на перебування в інших країнах, невелика. Наприклад, серед біженців Сирії частка поверненців складає лише 2%.

Тому вітчизняний дослідник Малиновська О. застерігає, що в Україні також частка тих, хто повернеться можливо буде невисокою. Вона наводить такі аргументи: що Україна є достатньо розвиненою країною; що після війни буде відбуватися повоєнна відбудова, що багато країн світу нададуть можливості для відновлення України, а відтак у людей буде можливість для творчості самореалізації вдома; по-третє, сильний емоційний зв'язок біженців з Україною; оскільки більшість біженок є жінки і діти; останнє, найбільш значуще - це високий рівень патріотизму серед українців..

Крім того, Малиновська О. зазначає, що необхідно розвивати співробітництво з країнами перебування мігрантів, з міжнародними організаціями, досягати домовленості щодо трансферу допомоги в Україну на відбудову зруйнованого житла, мікрокредитування бізнесу, професійного навчання тощо [19, с.155].

Україна може активізувати свою діяльність у захисті прав українців за кордоном, укласти угоди про соціальне та пенсійне забезпечення з країнами, де проживають біженці війни, надавати інформативні послуги щодо можливостей повернення.

Також при розробці державної міграційної політики необхідно врахувати перспективу неповернення частини біженців в Україну і тоді окремим напрямом міграційної політики має бути посилення зв'язків з громадянами за кордоном і підтримка транснаціональних практик мігрантів. Йдеться про створення умов

для розширення дистанційної роботи, збереження трудових відносин з громадянами України, які отримали тимчасовий захист закордоном; розвиток української освіти в країнах перебування; підтримка самоорганізації української діаспори.

Окремим кроком наголошується на просування України до членства в ЄС, який дасть вільний вихід на європейський ринок праці. Тоді це можна розглядати як запобіжник незворотних втрат трудового потенціалу.

3.2 Державна політика стосовно внутрішньо переміщених осіб як складова державної міграційної політики

Значні обсяги внутрішніх міграцій, в особі внутрішньо переміщених осіб, яких налічується 15% від усієї кількості населення, що залишилося в межах територій підконтрольних владі України, вимагають уваги з боку держави.

Проблеми, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, вимагають рішення. Якщо держава хоче повернення емігрантів після війни додому, то вона має показати взірець поведінки з внутрішніми біженцями, а саме - як вона допомагає внутрішнім мігрантам у вирішенні їх проблем, перш ніж буде допомагати і піклуватися про повернення біженців з-за кордону в Україну.

Проблеми внутрішньо переміщених осіб, а саме стосовно працевлаштування, перелічено розділі 2.3.

Розглянемо пропозиції науковців щодо вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Так, багато країн світу вже стикалися з проблемами значних масштабів внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, Японія здійснює заходи з інтеграції внутрішньо переміщених осіб після стихійних лих – землетрусів. Уряд організовує евакуацію та розселення постраждалого населення, надає психологічну допомогу, а після стабілізації ситуації - надає послуги кар'єрних

радників, програми перекваліфікації і гранти для відкриття власних справ. Також уряд співпрацює з роботодавцями для працевлаштування постраждалих. Загалом допомога в сейсмоактивному регіоні внутрішньо переміщеним особам є частиною культури країни. Уряд Японії витрачає великі кошти на відбудову знищених місць. Але переселенці після інтеграції часто не готові повертатися додому.

З проблемами щодо внутрішньо переміщених осіб стикалися і країни Європи, а саме Боснія і Герцеговина, які мали незначний успіх в інтеграції переселенців у внутрішній ринок праці. Сербія тривалий час не визнавала внутрішньо переміщених осіб як вразливу категорію населення, і через низьку забезпеченість житлом, нестачу допомоги з працевлаштування ускладнювала зворотну інтеграцію і сприяла подальшій еміграції сербів.

Кращий досвід мала Хорватія, яка фінансувала відбудову житла та розселення людей в центрах колективного проживання. Однак брак фінансування на соціалізацію та великі військові витрати привели до великого рівня безробіття серед переселенців. Науковці зазначають, що українська ситуація схожа на тогочасну хорватську [16].

Таким чином, міжнародний досвід показує, що зусилля держави доцільно направляти на забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом, роботою, а також організовувати участь переселенців у прийнятті рішень в громадах для набуття нових соціальних контактів і кращій інтеграції в місцеві спільноти.

Одна з найбільш гострих проблем ВПО – є відсутність житла і грошей на його придбання або оренду. Розглянемо ситуацію, що склалася в країні з приводу цього.

Для вирішення проблем ВПО Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України опрацьовуються проекти щодо надання компенсації за пошкоджене та зруйноване майно, спрощення процедури встановлення факту

знищення майна на території бойових дій, отримання компенсації за знищене майно на окупованих територіях з дистанційною можливістю факту знищення; пільгове кредитування ВПО (а саме вирівнювання умов «Оселя до умов KfW для ВПО) [8].

Відповідно виникає розуміння, що наразі кредитування внутрішньо переміщених осіб задля отримання житла можливо за програмами «Оселя і грантовою програмою KfW для ВПО (таблиця 3.1).

Навесні 2024 р. уряд відзвітував, що програмою «Оселя скористалися 8 817 українців, які взяли кредити на суму 13,6 млрд. грн., з них 60% кредитів взяли військовослужбовці та силовики; найбільше іпотечних кредитів взяли мешканці Київської області.

Таблиця 3.1 – Порівняння умов програм «Оселя та KfW для ВПО

Параметри	«Оселя	KfW
Хто може приймати участь (учасники)	військовослужбовці за контрактом; медичні працівники та педагогічні працівники, науково-педагогічні працівники закладів освіти державної комунальної форми власності	ВПО
Додаткові умови для учасників	приймати участь можуть громадяни України не старше 60 років не менше 18, які є платоспроможними, не мають власного житла зовсім або воно: менше за встановлені нормативи або розташовані в районі бойових дій або на тимчасово окупованих територіях	для відбору отримувачів кредиту застосовується рандомний принцип, який забезпечує прозорі і абсолютно рівні умови для всіх зареєстрованих у програмі претендентів. Проводить відбір за допомогою сертифікованої комп'ютерної програми. Відбори транслуються у прямому ефірі, записи доступні на YouTubeканалі Фонду
Перший внесок	20	6
Відсоток річних, %	3	3

Термін кредитування, років	20	30
Додаткові платежі	Комісія за надання кредиту (разово), збір до Пенсійного фонду України (разово), страхування нерухомого майна (щорічно), послуга оцінювача (разова), послуга нотаріусу (разова)	-
Скористалися	8817 осіб на суму 13,6 млрд.грн.	703 родини на 1 млрд.грн.

Програма KfW діє для забезпечення ВПО пільговими іпотечними кредитами і є грантовою програмою між Кабінетом міністрів України та урядом Федеративної Республіки Німеччини про фінансове співробітництво від 2016 р. (Франкфурт-на-Майні. Здійснюється через Банк KfW. Цією програмою передбачається вирішення житлових питань внутрішньо переміщених осіб. Фінансування відбувається в межах коштів грантової програми. Дана грантова програма є більш вигідною для внутрішніх переселенців, бо коштує менше, має значно менший розмір першого внеску та довший період повернення.

Житлове питання ВПО вирішується також через:

-заселення в житло для тимчасового проживання ВПО [5]. ВПО та членам їхніх сімей безоплатно надається житлове приміщення (в розмірі не менше 6 кв.м. на одну особу) з фонду за місцем фактичного проживання; запроваджена система оцінки претендентів на житло за певними критеріями (кількість дітей, вагітні жінки, особи, що втратили працездатність тощо);

-запровадження відшкодування орендодавцям вартості комунальних послуг за безкоштовне розміщення ВПО. З жовтня 2022 р. по березень 2023 р. сума відшкодувань становила 30 грн. на один людино-день; у 2024 р. сума компенсацій зменшена до 14,77 грн. За весь період дії програми відшкодовано на суму 21,7 млн. грн. І з 01.09.2024 р. програма не припинена через брак фінансування.

Крім того, питання забезпечення ВПО житлом було предметом дискусії засідання секції Асоціації міст з розвитку деокупованих та тимчасово окупованих територіях у травні 2024 р. На засіданні визначено основні проблеми внутрішньо переміщених осіб - житло і робочі місця. Також озвучені аспекти вирішення житлового питання ВПО, серед яких:

- інвентаризація комунального та державного майна, яка може бути використана для внутрішньо переміщених осіб (організація тимчасових притулків та соціальних гуртожитків);

- соціальна оренда та будівництва нового житла в рамках державноприватного партнерства;

- надання субсидій на оренду житла як компенсація орендодавцю вартості оренди зданого ВПО (вже є відповідний закон [38]);

- зменшення відсотку першого внеску до 6% за програмою Е-оселя;

- надати можливість родичам ВПО придбати житло у кредит для ВПО [33].

На нашу думку, серед наведених варіантів вирішення проблем із житлом для ВПО, найбільш привабливими є надання субсидій ВПО для оренди житла, доступне соціальне житло із житлового фонду міст та громад; спрощення і здешевлення іпотечних кредитів для ВПО до умов програми KfW.

Науковці зазначають, що країни Західної Європи витрачають на програми соціального житла від 0,1-1,4% ВВП країни[гиря].

Тому є розуміння, що всі програми пільгового кредитування, субсидіювання, надання і утримання соціального житла і притулків – є витратами держави (та/або місцевих органів влади). А фінансова спроможність органів влади залежить від сплати податків і зборів населенням та

підприємствами. Тому, попри війну і після її завершення, акцент потрібно роботи на створення умов для розвитку бізнесу, підвищені інвестиційної привабливості країни, залучати кошти на міжнародних партнерів на відновлення

країни на умовах підзвітності і прозорості. І головне, витратити потім ці кошти на першочергові потреби найбільш вразливих верств населення.

Для вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб громадські діячі пропонують врахувати можливості застосування наступних заходів:

- зміна підходів до пошуку роботи. Перед наданням дозволу на перекваліфікацію Служба зайнятості має максимально допомогти в пошуках роботи за спеціальністю. І лише після чіткого розуміння (інтерв'єра або кейсменеджера від служби зайнятості), що роботу за спеціальністю переселенець не зможе знайти, лише тоді пропонувати перекваліфікацію. Для цього пропонують в Законі України «Про зайнятість населення» змінити / розширити поняття «підходяща робота» і включити туди можливість працевлаштування за спеціальністю, навіть якщо це передбачає переїзд в інші регіони країни. І державі варто витратити кошти на підтримку людини в переїзді, надаючи оплату квитків на проїзд для внутрішньо переміщених осіб та їх сімей. Розуміємо, що в такому випадку у людей буде необхідність у забезпеченні житлом, то в таких випадках потрібно надавати компенсацію оренди хоча б на перші півроку. Це можна реалізувати через спеціальний «житловий» пакет допомоги для внутрішньо переміщених осіб;

- організаційні та координаційні заходи. Потрібно налагодити співпрацю між органами влади (Державною службою зайнятості, управлінням соціального захисту) та громадськими організаціями, для того, щоб надавати послуги внутрішньо переміщеним особам за принципом «єдиного вікна». У приклад наводиться успішний досвід Рівненського простору інтеграції. Якісний збір даних про внутрішньо переміщених осіб допоможе сформувати портрет ВПО через аналіз статистичних даних реєстрації та проведення опитувань. І тоді можливе надавання більш індивідуалізованих послуг, з огляду на конкретні життєві ситуації окремих внутрішньо переміщених осіб;

- збільшення доступності та підвищення інституційної спроможності. Науковці зазначають, що слабким місцем роботи в системі інтеграції переселенців є недостатня кількість соціальних працівників. Приклад наводиться Мукачівське ОТГ з 18 тисячами внутрішньо переміщених осіб і лише 3 соціальними працівниками. Адже приклад та досвід країн, які прийняли українських біженців, засвідчує, що саме на соціальні служби лягає основне навантаження в працевлаштуванні і інтеграції біженців. Тому саме служба соціального захисту фактично є посередником та провідником між внутрішньо переміщеною особою державою. Тому виділення коштів на розширення штату соціальних працівників вбачається одним із варіантів розширення інституційної спроможності системи надавати послуги. Крім того держава може віддати надання цих послуг громадським організаціям і фінансувати ці громадські організації. Але, на нашу думку, це буде ще один посередник і збільшення ланцюжку прийняття рішень щодо кожного конкретного кейсу.

-інформаційна та консультативні підтримка. Зазначається, що на сьогодні уряд пропонує весь спектр послуг, які рекомендують міжнародні організації, які застосовували інші країни для інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Проте, як зазначають громадські діячі, в Україні інформаційна підтримка є недостатньою для успішного працевлаштування. Так близько 15% ВПО мають запит на підприємницьку діяльність. І після проведення декількох сесій активного інформування про можливості започаткування власного бізнесу – їхня активність значно зростає;

-зворотній зв'язок. Необхідно налагодити постійний зворотний зв'язок з отримувачами послуг. Це дозволить підвищити якість послуг з підтримки і інтеграції ВПО [16].

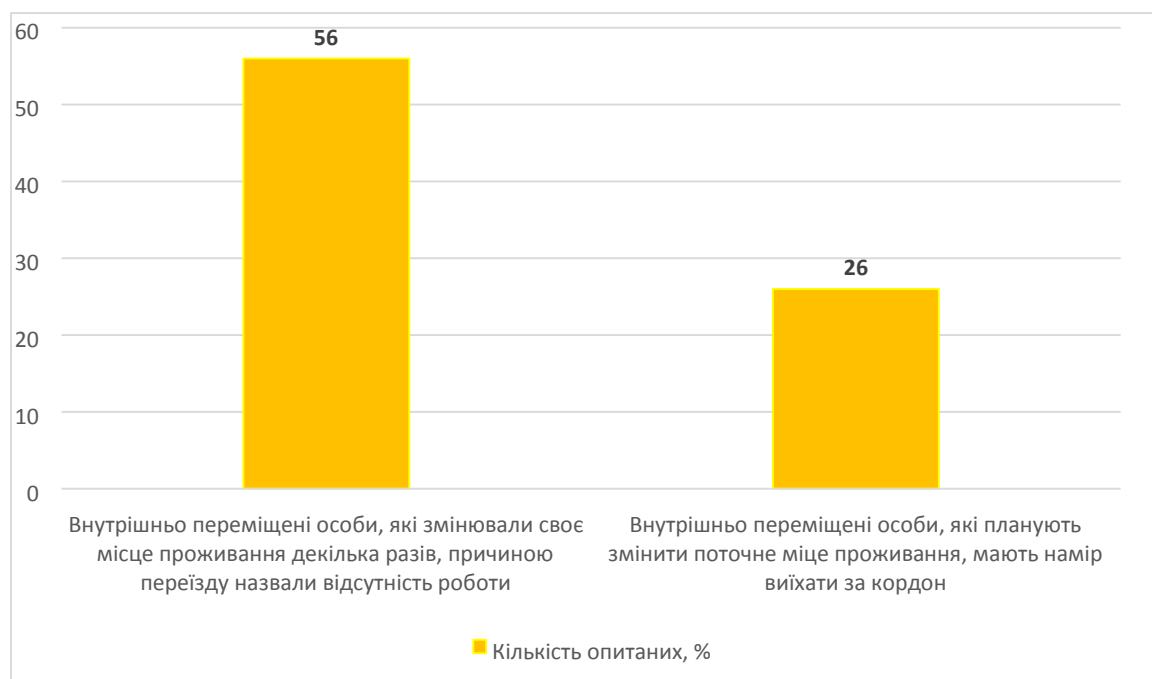

Рисунок 3.2 – Опитування ВПО щодо причин переїзду і подальших намірів

Таким чином для успішної інтеграції внутрішніх мігрантів, збереження людського капіталу країни необхідно забезпечити базові потреби внутрішньо переміщених осіб - це потреба в безпеці, потреба у житлі і потреба у роботі. Наявність роботи має покривати основні базові потреби людини – житло, одяг, харчування, підтримка родини. Тому саме можливість працевлаштування має стати головною причиною при переїзді: 56% опитаних внутрішньо переміщених осіб, які змінювали своє місце проживання декілька разів, серед причин повторного переїзду називають відсутність роботи; 26% ВПО, які планують змінити поточне місце проживання, мають намір виїхати за кордон (рис.3.2).

Якщо держава не вирішить проблеми внутрішніх переміщених осіб, не забезпечить їх успішною інтеграцію у місцеві громади, не надасть допомоги з житлом і роботою, то Україна ризикує втратити і цей людський капітал.

3.3. Державна політика у сфері охорони праці: принципи та механізми реалізації

Охорона праці в Україні регулюється на законодавчому рівні законом України «Про охорону працю». Норми, розроблені в законодавстві, спрямовані на те, щоб уберегти здоров'я та працездатність найманих працівників на робочих місцях (рис. 3.3).

Рисунок 3.3 – Засоби нормативно-правового регулювання охорони праці на підприємствах України

Так, до засобів нормативно-правового регулювання охорони праці на підприємствах відносять: лікувально-профілактичні; соціально-економічне регулювання; окреслення соціально-санітарно-гігієнічних умов діяльності підприємств; техніко-технологічні регулювання [17, с.82].

Держава розробляє законодавство та нормативи у сфері охорони праці та безпеки на робочих місцях, а реалізовувати їх мають роботодавці безпосередньо у своїх компаніях, незалежно від галузі підприємства та форми власності.

Тобто будь-який роботодавець, який використовує найману працю зобов'язаний здійснювати заходи з охорони праці відповідно до законодавства. Роботодавці мають створити органи, що будуть відповідати за забезпечення належних умов праці і зобов'язуються створити безпечні умови праці/

В Законі України «Про охорону праці» визначено основні принципи державної політики в галузі охорони праці (рис. 3.4).

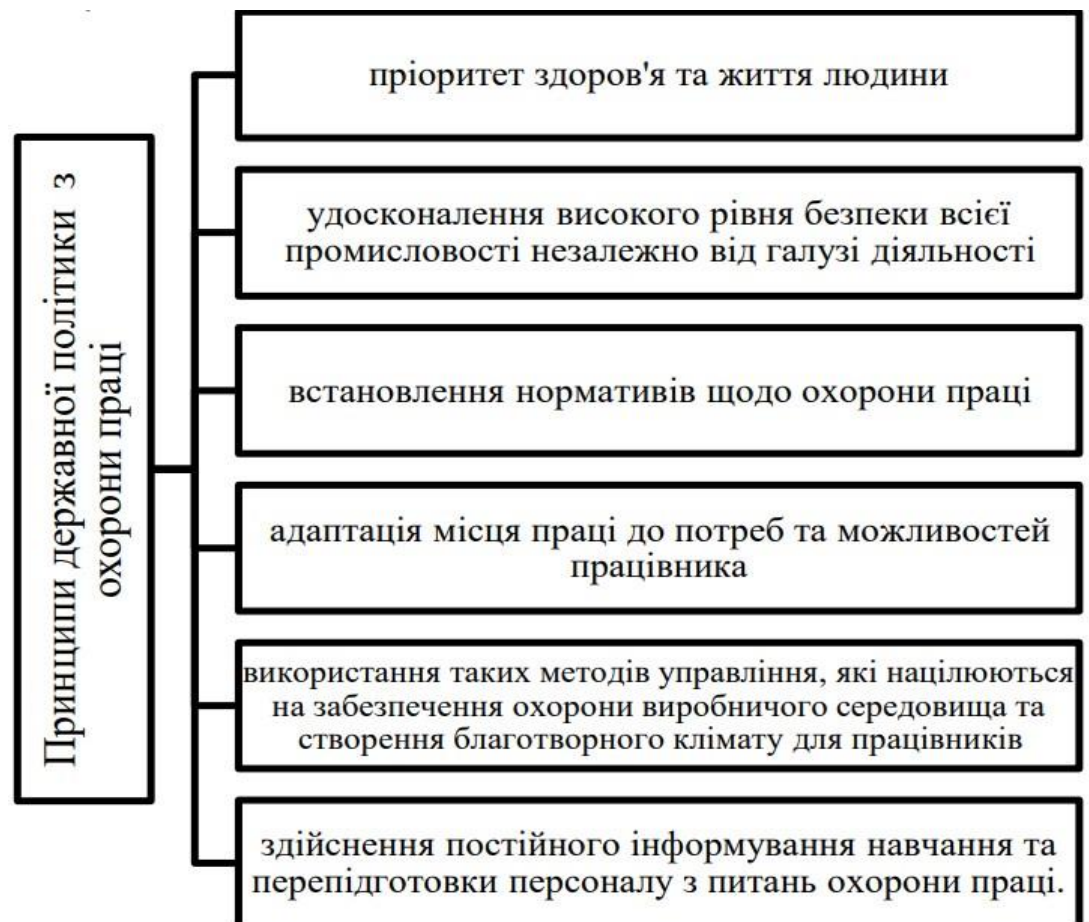

Рисунок 3.4 – Принципи державної політика з охорони праці

Серед базових принципів слід виділити:

- пріоритет здоров'я і життя працівників, відповідальність роботодавця за створення умов праці -безпечних, здорових і належних;
- провадження технічного контролю за станом виробництва та використовуваних технологій в точки зору впливу їх на здоров'я працюючих, та заохочення роботодавців створювати безпечні і нешкідливі умови праці;
- соціального захисту працівників, відшкодування завданої шкоди особам, що потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (цей принцип реалізується окремими видом соціального страхування – страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань);
- формування єдиних вимог до системи охорони праці для всіх підприємств незалежно від форми власності, галузевої приналежності. виду діяльності;
- можливості використання участі держави у фінансуванні заходів з охорони праці та залучення добровільних внесків;
- урахування світового досвіду координації роботи щодо поліпшення безпеки праці [37]/

Законодавством України передбачено пільги для працівників, що працюють на робочих місцях зі шкідливими і важкими умовами праці. До таких пільг віднесено:

- забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням (молоком або іншими рівноцінними продуктами), газованою солоною водою;
- оплачувані перерви санітарно-оздоровчого призначення;
- скорочену тривалість робочого часу;
- додаткову відпустку, оплачувану роботодавцем;
- пільгову пенсію;
- оплата праці у збільшеному розмірі та інші [37].

Крім того в Законі зазначається, що в разі тимчасового характеру роботи найманого працівника, роботодавець також має подбати про лікувальнопрофілактичне харчування.

Слід звернути увагу на те, що закон передбачає можливість працедавцю за власні кошти встановлювати додаткові пільги та компенсації за роботу в шкідливих умовах, які не передбачені законодавством.

Якщо у роботодавця передбачаються зміни виробничих умов, розмірів пільг та компенсацій, то про це він має повідомити працівника у письмовій формі не пізніше як за два місяці.

Крім того, якщо робота пов'язана зі шкідливими і небезпечними умовами праці, а також із забрудненим і несприятливими метеорологічними умовами, то працівникам мають видати безоплатно спеціальний одяг, спеціальне взуття і інші засоби індивідуального захисту.

Основним інструментом шкоди, завданою шкідливими умовами праці у вигляді нещасного випадку або втрати працездатності є виплата компенсації фондом соціального страхування України.

Відповідно до закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання», який був прийнятий у 1999 р. страховиком даного виду страхування є Пенсійний фонд України. Він виплачує страхові виплати у таких випадках: нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованій особі професійно зумовлену фізичну або психічну травму; нещасний випадок через порушення застрахованим нормативних актів про охорону праці [35].

Якщо раніше даним видом страхування опікувався окремий фонд соціального страхування з нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, то зараз функції цього фонду передано Пенсійному фонду України.

Відповідно сьогодні Пенсійний фонд України має серед інших, таке завдання як профілактику нещасних випадків на виробництві.

У Законі прописано заходи з профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що здійснює Пенсійний фонд:

- здійснює вивчаючи стан умов праці, безпеки та охорони праці;
- беручи участь у навчанні, підвищенні кваліфікації працівників, що за відповідають за охорону праці на підприємстві;
- перевіряючи стан роботи з профілактики і охорони праці на підприємствах;
- беручи участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві;
- проводячи роз'яснювальну роботу про безпечні і нешкідливі умови праці;
- беручи участь у розробленні законопроектів стосовно охорони праці;
- вивчаючи та поширюючи світовий досвід тощо [36].

Безпосередньо на підприємстві роботу з профілактики нещасних випадків виконують страхові експерти з охорони праці. Цими особами можуть бути люди з вищою спеціальною освітою за фахом спеціаліста з охорони праці або вищою освітою за спеціальністю «Ерготерапія», особи з технічною або медичною освітою, які мають стаж роботи не менше трьох років і відповідне посвідчення.

До прав страхових агентів віднесено: право безперешкодно відвідувати підприємства для перевірки стану умов праці; брати участь у розслідуванні нещасних випадків; одержувати інформацію від роботодавця, в тому числі в письмовій формі про стан охорону праці і види діяльності; виносити приписи роботодавцям про усунення порушень законодавства про працю, стягнення і притягнення до відповідальності посадових осіб, що спричинили порушення; видання заборони на подальшу експлуатацію робочих місць, цехів і ділянок, праця на яких загрожує здоров'ю людей.

На сьогодні центральним органом виконавчої влади, що здійснює перевірки з питань охорони праці, є Державна Служба України з питань праці. Вона створена у 2014 р. шляхом об'єднання Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки та Державної інспекції з праці.

Також відбулась передача Держсанепідемслужбою функції з реалізації державної політики в сфері гігієни праці та дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників [34] у 2014 р., відповідно до положення про Службу.

До завдань Державної служби з питань праці на сьогодні віднесено:

- реалізацію державної політики щодо охорони праці, гігієни праці, промислової безпеки, поводження з вибуховими матеріалами; нагляд за додержанням законодавства про працю, про зайнятість, про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, зокрема щодо виплат допомоги та компенсацій застрахованим особам;
 - здійснення на державному рівні комплексного управління охороною праці та промисловою безпекою;
 - державний контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;
 - організація державного нагляду у сфері функціонування ринку природного газу в частині підтримки належного технічного стану систем, приладів обліку природного газу на об'єктах його видобутку та забезпечення безпечної і надійної експлуатації об'єктів єдиної газотранспортної системи [34].
- Координацією роботи Держпраці займається Кабінет Міністрів України.

Таким чином, в Україні створена ряд інституцій, до функціоналу яких віднесено контроль за додержанням законодавства про охорону праці.

Проте ці заходи не повинні обмежуватись суто контролем. На додачу до цього необхідно розвивати у роботодавців почуття відповідальності за життя і здоров'я працюючих у них людей.

ВИСНОВКИ

Міграційна політика спрямована на регулювання міграційного руху населення, стимулюючи або обмежуючи його. Оскільки міграційна політика впливає на кількість робочої сили в країні, то вона є складовою загальної соціально-економічної політики.

Крім того до питань міграційної політики відноситься сприяння інтеграції мігрантів, надання гуманітарної допомоги переселенцям, прихисток, возз'єднання сім'ї, репатріація та боротьба з незаконною міграцією.

Міграційна політика має врахувати і інтереси своєї країни і країн призначення мігрантів, через що велике значення надається міжнародній співпраці у регулюванні міграційних процесів.

Міграційна політика має співставляти прогноз щодо розвитку міграційної поведінки населення з демографічним і прогнозом соціально-економічного розвитку. Цей прогноз має надавати відповідь на питання чи забезпечений поточний і перспективний ринок праці робочою силою.

При формуванні міграційної політики може братися до уваги етичні міркування, тому що можуть виникнути розбіжності між обов'язком забезпечувати безпеку і добробут своїх громадян та повагою до прав людини, незалежності від його громадянства. Повага до основоположного права людини на життя і свободу зобов'язує державу запровадити вільний в'їзд та виїзд громадян, а також надавати притулок іноземцям, які страждають від переслідувань. В науковій думці в цьому руслі поширюється ідея прав «другого покоління» та «третього покоління» при формуванні міграційної політики.

На міграційну активність населення впливають не лише міграційна політика, але й інші види політик – економічна, соціальна політика, політика в сфері охорони здоров'я, освіти, житлового будівництва. Всі вони в сукупності

формують середовище, на основі якого громадяни приймають рішення про міграцію.

Міграція впливає на безпекові фактори: воєнно-політичну, економічну, соціальну, екологічну, тобто оцінюється вплив міграції на суспільство, на його згуртованість та культурну ідентичність.

Досліджено питання впливу міграції на внутрішню безпеку. Міграція може викликати низку загроз, які можуть бути як реальними, так і уявними, тобто фахівців у сфері безпеки просувають думку, що міграція несе з собою загрози. Політичні сили виставляють міграцію як загрози і тоді органам державної влади виділяються кошти на боротьбу з такою загрозою, і чим більше загроза, тим більше фінансування заходів на захист від таких загроз.

Це теорія сек'ютеризація, і на відміну їй є ідея десек'юритизації, коли міграції розглядається не як загрози, а як ризики, які є невід'ємними складовою будь-якої системи. І тоді мова йде не про знищення загроз, а про керування ризиками.

Розглянуто міграційну політику Європейського Союзу, який стикнувся з питанням міграційної безпеки всередині суспільств через прийняття великих хвиль вимушених мігрантів і збільшення пов'язаних із цим потенційних ризиків.

Складовими міграційної безпеки в країнах ЄС є імміграційна політика, що включає попередній контроль і відбір за особами, які отримують право на в'їзд, проживання, працю, навчання. Для того, щоб механізми забезпечення міграційної безпеки спрацьовували потрібно забезпечення інституційної спроможності, на доданок до нормативно-правового регулювання.

В країнах ЄС було розроблені спільні базові принципи політики інтеграції мігрантів для якомога повнішого використання позитивного потенціалу міграції. До таких принципів відноситься те, що влада має забезпечити інтеграцію іммігрантів через запровадження інтеграційних курсів, обов'язкового

працевлаштування і зрощування поваги до базових цінностей приймаючої країни.

Ще однією складовою механізму міграційної безпеки є інформаційнокомунікативна складова, яка передбачає швидкий обмін інформацією між контролюючими органами, та фінансова складова, що має перерозподіляти кошти з наднаціональних установ на фінансування інтеграційних та адаптаційних кроків, рееміграційних програм, розвиток транскордонної інфраструктури та захист кордонів.

В роботі проаналізовано динаміку і структуру зовнішніх і внутрішніх мігрантів і міграційних процесів, спричинених збройною агресією Росії. Так, з початку війни Україну покинуло 6 млн. громадян, переважно це жінки з дітьми, з них 4,3 млн. отримали тимчасовий захист в країнах ЄС.

Оцінено статеві-віковий склад користувачів тимчасового захисту в найбільших приймаючих країнах ЄС. Так, серед шукачів притулку за кордоном 42% - це жінки віком від 18 до 59 років, 10% - чоловіки відповідного віку, 14 – людей пенсійного віку та 28% - дітей, а середній вік мігрантів становить 35 років.

Особливістю українського біженця – є високий освітній рівень: 72% біженців в Німеччині мають вищу освіту. Значна частка біженців мали високий статус до війни: 20% - підприємці, 9% - керівники підприємств, 26% - висококваліфіковані та 17% кваліфіковані працівники.

Першу трійку приймаючих країн очолила Німеччина, Польща та Чехія. Директор Інституту соціальних досліджень Лібанова Е., до цифри 6 млн. додає ще 3 млн. українців – трудових мігрантів, які виїхали за кордон, ще до початку війни. Проведені опитування мігрантів показують, що за кордоном може залишитись до від 1,3 до 3,3 млн. співвітчизників. І чим довше триває війна, тим менше відсоток бажаючих повернутись.

Серед основних причин можливого повернення мігранти називають безпековий чинник, відсутність роботи та засобів для існування та недостатній рівень доступу до базових послуг, недоступність якісної освіти для дітей. Науковці називають визначальними чинниками повернення українців з-за кордону – безпеку, робочі місця, гідну оплату праці та житло.

З іншою сторони, на повернення впливає рівень інтеграції мігранта у приймаючій країні, і така інтеграція відбувається перш за все через залучення до ринку праці. Рівень працевлаштування українців за кордоном коливається від 22 до 37% у різних дослідників. Цікаво, що рівень працевлаштування серед внутрішніх мігрантів (ВПО) також коливаються в межах від 20 до 40%.

Найбільший рівень працевлаштування українських біженців у Литві, Данії та Польщі. Литва визнала дипломи лікарів та медпрацівників з України, і це одна з небагатьох країн, що пішла на такий крок. В Данії добре налагоджена система догляду за дітьми, тому жінки біженки змогли вийти на роботу. Польща, з початку війни в Україні, зняла бюрократичні обмеження щодо реєстрації бізнесу українцями, внаслідок чого у 2023 рр. зареєстровано 48,5 тис. осіб-підприємців з України.

Оцінено демографічну безпеку внаслідок міграційних процесів за методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня національної безпеки. Так, міграція впливає на статеву-вікову структуру населення, на кількість і якість трудових ресурсів, на показники народжуваності. За роки війни чисельність населення скоротилась більш ніж на 10%, і перетнуло межу критичного показника – 85% від населення 1990 р. з показником 69%. Очікувана тривалість життя при народженні зменшується після 2019 р. і знаходиться між позначками небезпечного і нездорового рівня. В Україні у 1991-2022 р. спостерігається природне скорочення населення і його показник на 2022 р. у 5 разів більший за критичний, і становить -11,8. Частка населення у віці старше 65 у 2024 р.

становить 22%, у віці старше 60 – 24,8%, що майже досягло критичної позначки – 25%. Зазначено, що Інститут демографії та соціальних досліджень прогнозує подальше скорочення населення країни.

Війна негативно вплинула на ринок праці, з 2021 р. втрачено близько 2,4 млн. робочих місць (15,5%). В той же час відбувається одночасно і зростання рівня безробіття і дефіцит робочої сили, однією з причин називають, що з числа мігрантів, що виїхали, 56% - були люди, у більшості жінки, працездатного віку.

Крім того, на виникнення дефіциту кадрів впливає мобілізація, невідповідність кваліфікації вимогам вакантних робочих місць, диспропорції в розміщенні робочої сили. За різними прогнозними даними нехватка кадрів буде становити 4,5 млн. працівників протягом наступного десятиліття.

Визначено, що вітчизняному ринку праці притаманні проблеми. І одна з них це рівень працевлаштування ВПО: із 2,1 млн. внутрішньо перемішених осіб працездатного віку працевлаштовано 40%, а серед осіб з інвалідністю - 16%.

Окреслено проблеми внутрішньо перемішених осіб при працевлаштування: невідповідність навичок вимогам місцевих роботодавців; низька оплата праці не мотивує людей до пошуку роботи; упереджене ставлення роботодавців до ВПО. Держава стимулює ВПО до пошуку роботи: обмежено виплати і зменшено період її виплати, а роботодавцям виплачується компенсація за працевлаштування переселенців.

Визначено виклики для міграційної політики, спричинені війною: гуманітарна криза, масштабні переселення людей, запит на юридичну допомогу, безпеку, соціальну інтеграцію, міжнародне співробітництво.

Відповідно державна міграційна політика має бути спрямована на: забезпечення захисту і підтримки вітчизняних мігрантів, розвиток організаційних заходів постійного і тимчасового прийому біженців і ВПО,

створення умов для повернення емігрантів і створення робочих місць, співпраця з українськими діаспорами за кордоном, розвиток міжнародного співробітництва.

Визначено, що причинами повернення мігрантів є не лише безпекові і економічні фактори, але психоемоційні, - туга за домом, родиною, Батьківщиною. І розрахунок, що українські мігранти повернуться з-за кордону можливо саме через психоемоційні фактор. Тому пропозиції щодо повернення емігрантів формують через виявлення і задоволення потреб мігрантів шляхом надання консультативних, правових, соціальних послуг, співпрацею з діаспорами українців за кордоном, розвиток програм прийому біженців і ВПО.

Розглянуто варіант неповернення біженців, і навіть в такому випадку пропонується не втрачати з ними зв'язок, а підтримувати транснаціональні практики – створення умов для дистанційної роботи, збереження трудових відносин з громадянами України, що отримали тимчасовий захист за кордоном, розвивати українську освіту в країнах перебування українців, підтримувати різні форми самоорганізації діаспор.

Крім того, у разі неповернення біженців, у Стратегії демографічного розвитку України пропонується для покриття майбутнього дефіциту кадрів, звернути увагу на іноземних студентів, що здобувають освіту в Україні, в якості потенційних трудових ресурсів.

В роботі звернено увагу за потреби внутрішньо переміщених осіб, яких в Україні трохи менше ніж зовнішніх мігрантів – 4,7 млн. Вирішення першочергових їх проблем – запорука подальших незворотних втрат людського капіталу країни.

Серед найбільш значущих проблем – це житлове забезпечення і пошук роботи. Розглянуто заходи держави, що здійснюються для вирішення житлового питання – це програми еОселя та KfW для ВПО, надання житла для тимчасового приживання ВПО, запровадження механізму відшкодування орендодавцям

вартості комунальних послуг за безкоштовне розміщення ВПО. Крім того, пропонується провести інвентаризацію комунального та державного майна, яке може бути використано для ВПО, розвивати соціальну оренду та будівництво нового житла на засадах державно-приватного партнерства, спрощення умов еОселя для ВПО щодо розміру першого внеску.

Наведено пропозиції з полегшення пошуку роботи для ВПО: зміна підходів до пошуку роботи (в тому числі і профінансувати переїзд внутрішньо переміщеної особи та її родини до місця роботи за професією із забезпечення соціального житла на перші півроку), збільшення кількості соціальних працівників для посилення інституційної спроможності системи надання соціальних послуг, посилення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо можливостей отримання грантів на відкриття власної справи.

У сукупності наведені заходи дозволять полегшити проблеми внутрішніх мігрантів і стануть сигналом для повернення емігрантів на фоні повоєнної відбудови України за сприяння міжнародної спільноти.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бараняк І.Є. Механізми забезпечення міграційної безпеки в умовах нестабільності: досвід Європейського Союзу. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4311/4237>. (дата звернення: 10.11.2024).
2. Бичай Р. Р. Державна міграція в контексті забезпечення національної безпеки України : дис. ... д-ра філософії : 052 Політогія, 05 Соціальні та поведінкові науки / Прикарпатський нац. університет ім. В. Стефаника, 2023. С. 274. URL: <https://vad.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/156/2023/10/bychaj-r.-r.derzhavna-mihratsijna-polityka-v-konteksti-zabezpechennia-natsionalnoi-bezpekyukrainy.pdf> (дата звернення: 10.11.2024).
3. Букіна Т., Зленко Н. Міграційна криза як складова російськоукраїнської війни. *Вісник Львівського університету*. 2023. Вип. 48. С.196-201.
4. Горбань М., Сич М. Вони повернуться? Чи бачать воєнні біженці своє майбутнє в Україні і що робить для цього влада. *Радіо Свобода* від 24.08.2024 р.
<https://www.radiosvoboda.org/a/bizhentsi-povernennia-maibutnie/33090865.html>
(дата звернення: 10.11.2024).
5. Грицишена З.О. Війна в Україні як чинник впливу на міграційну політику Європейського союзу. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8358/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98_%D0%9D%D0%91.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=52 (дата звернення: 01.11.2024).

6. Грідіна І., Кондрахін Р. Міграційна політика Німеччини стосовно надання тимчасового захисту українським біженцям. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7384/1/susppol_transf_konf_2024.pdf#page=22 (дата звернення: 05.11.2024).
7. Гулійчук Д. Демографи підраховали, скільки українців перебувають за кордоном. *TCH*. 23.11.2023. URL: <https://visnykpsp.kpi.ua/article/view/306744/298123> (дата звернення: 10.11.2024).
8. Забезпечення житлом ВПО: виклики та можливості для вирішення проблем. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/zabezpechennya-zhytlov-vpovyklyky-ta-mozhlyvosti-dlya-vyrishennya-problem> (дата звернення: 11.11.2024).
9. Кабмін схвалив стратегію демографічного розвитку: прогнози щодо чисельності населення та народжуваності. *Слово і діло*. 2.10.2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/10/02/novyna/suspilstvo/kabmin-sxvalyv-stratehiyudemohrafichnoho-rozvytku-prohnozy-shhodo-chyselnosti-naselennya-tanarodzhuvanosti> (дата звернення: 10.11.2024).
10. Кобець Ю., Мадрига Т. Державна міграційна політика в умовах повномасштабного вторгнення. *Вісник Львівського університету*. 2023. Вип. 48 С. 252-259. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/48_2023/48_2023.pdf#page=252 (дата звернення: 12.11.2024).
11. Коряка В.А., Статівка Н.В. Вирішення житлового питання внутрішньо переміщених осіб: фактор стабілізації внутрішньої міграції. *Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. «Пріоритети соціально-економічного розвитку регіонів в умовах сьогодення»*, 22-23 листопада 2024 р. (подано до друку).
12. Костенко В. Механізм спільної міграційної політики ЄС: еволюція та складові. *Грані*. 2023. Том 26 No 4. URL: DOI: <https://doi.org/10.15421/172372>

(дата звернення: 10.11.2024).

13. Криштанович М.Ф. Вплив змін в інтенсивності міграційного руху на рівень демографічної безпеки: удосконалення державного управління. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. №6 (6). С. 430-439. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/15382/15452> (дата звернення: 10.11.2024).

14. Кульчицький М.А. Державна міграційна політика : поняття та загальна характеристика. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XV міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 22 березня 2023 р. Одеса: ОДУВС, 2023. 362 с. С.320-322. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3640df47-f66e-42ed-a30eaa6cc7f20901/content> (дата звернення: 10.11.2024).

15. Лаб'як І. Українські біженці добре інтегрувались на ринку праці в ЄС: єврокомісар шокував цифрами. ТСН. 08.10.2024. URL: <https://tsn.ua/svit/ukrayinski-bizhenci-dobre-integruvalisya-na-rinku-praci-v-yesyevrokomisar-nazvav-cifri-2675544.html> (дата звернення: 10.11.2024).

16. Ливч Д. Сотні тисяч робочих рук: як інтегрувати внутрішньо переміщених осіб у ринок праці для подолання кадрового голоду. URL: <https://rubryka.com/blog/integruvaty-vpo-u-rynok-pratsi/> (дата звернення: 10.10.2024).

17. Липовська О.Г. Державне управління у сфері охорони праці в Україні. URL: <https://vadnd.org.ua/app/uploads/2021/04/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-8.pdf#page=83> (дата звернення: 09.11.2024).

18. Майданік І. Деякі регіональні особливості вимушеної міграції з

України: столиця та інші регіони. Демографія та соціальна економіка. 2024. №2 (56). С.44-61.

19. Макаренко В.А. Напрями розв'язання міграційної кризи в умовах воєнного стану. URL:

<https://dspace.library.khai.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/5457/Conference2023.pdf?sequence=1#page=232>. (дата звернення: 10.11.2024).

20. Малиновська О. Зовнішня міграція в умовах війни. Європейські стратегії розвитку: досвід для України. 2023. С. 131–158. URL: http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/MONO_2023_2_compressed.pdf (дата звернення: 12.11.2024).

21. Малиновська О. Міграція та безпека: до питання взаємозв'язку та взаємовпливу. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/42706/1/%d0%9c%d0%b0%d0%bb%d0%b8%d0%bd%d0%be%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0.pdf> (дата звернення: 13.11.2024).

22. Малиновська О. Міграція та міграційна політика в Україні: трансформація доби незалежності. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/malynovska-olena.pdf>. (дата звернення: 10.11.2024).

23. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К. : НІСД, 2018. 472 с.

24. Мартянова Р.А. Удосконалення напрямків міграційної політики у сфері протидії нелегальній міграції. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2018. Вип. 7. С. 70–76.

25. Мельник О. Методичні підходи до визначення рівня демографічної безпеки. Зб. Мат. VIII Всеукр. Науково-практичної конф. «Трансформація

національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» 2023. С.55-56. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/56617/2001.12.2023.pdf#page=56>

(дата звернення: 10.11.2024).

26. Мельник Ю.П. Міграційна політика ЄС в контексті військових дій в Україні та світі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024, Вип. 1. С. 169-173. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/19927/1/27.pdf>. (дата звернення: 10.11.2024).

27. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <http://me.kmu.gov.ua>. (дата звернення: 02.11.2024).

28. Мульська О. П. Міграційні процеси та економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2022. 472 с

29. Напорчук Д. Дослідження впливу вимушеної міграції на демографічний стан, економічний розвиток та соціальну ситуацію в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2024. №3. С. 48-53. URL: <https://heraldes.khmnua.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/140/148> (дата звернення: 19.10.2024).

30. Наumenко М. В липні цього року чисельність населення України склала 35,8 млн. людей, - уряд . *Еспресо*. 7.10.2024. URL: <https://espreso.tv/suspilstvo-v-lipni-tsogo-roku-chiselnist-naselennya-ukraini-sklala358-mln-lyudey-uryad>. (дата звернення: 19.10.2024).

31. Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі

2024 р. Національний інститут стратегічних досліджень. 19.02.2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynkupratsi-ukrayiny-u-pershomu> (дата звернення: 19.10.2024).

32. Понад 6 мільйонів біженців: в яких країнах Європи найбільше українців. Волинські новини. 12.09. 2024. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/ponad-6-milyoniv-bizhentsiv-v-iakykhkrayinakh-yevropy-naybilshe-ukrayintsiv/> (дата звернення: 19.10.2024).

33. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам». Постанова КМУ від 28.04.2021 р. №451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 10.11.2024).

34. Про Державну службу з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua/biohrafii> (дата звернення: 10.11.2024).

35. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

36. Про затвердження Положення про службу страхових експертів з охорони праці, профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань: Постанова Правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 20.12.2011 №63 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0066-12#n13> (дата звернення: 10.11.2024).

37. Про охорону праці: закон України від 14.10.1992 №2694-ХІІ
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

38. Про реалізацію експериментального проекту щодо надання субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення та компенсації частини податку на доходи фізичних осіб та військово збору.

Постанова КМУ від 25.10.2024 р. №1225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1225-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

39. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 рр. : Розпорядження КМУ від 7.04.2023. №312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>. (дата звернення: 10.11.2024).

40. Риндзак О.Т. Демографічна безпека в умовах зростання міграційної активності населення України. URL: https://www.li-maup.edu.lviv.ua/uploads/media/content/Zbirnyk_conf_LI_MAUP_2019.pdf#page=148 (дата звернення: 10.11.2024).

41. Риндзак О.Т. Державна міграційна політика в контексті пріоритетів національної безпеки України. *Економіка України*. 2016. №12. С.72-81.

42. Роз'яснення щодо порядку та черговості заселення в житло для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. Омбудсман України. 29.06.2022 р. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodoporyadku-ta-chergovosti-zaselennya-v-zhitlo-dlya-timchasovogo-prozhivannyavnutrishno-peremishchenih-osib(дата звернення: 10.11.2024).

43. Саракуца М. О., Пілюк С. В. Правове регулювання боротьби з нелегальною міграцією в ЄС у сучасних умовах. Альманах міжнародного прав. 2020. № 23. С. 37–45.

44. Сокурєнко В.А., Хрякова Н.О. Міграційна політика ЄС: Сучасні парадигми. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021 Р. Вип. 63. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/44.pdf>

(дата звернення: 10.11.2024).

45. Столяр Ю. А. Державна міграційна політика, як складова національної безпеки. С. 235-237. URL: https://khai.edu/assets/files/novini/2024/konferenciya_hai_601_1819_01_2024.pdf#page=235 (дата звернення: 10.11.2024).

46. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 р. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80>

47. Тейзе Є. Українські біженці у ФРН : роботу знайдуть далеко не всі. DW. 29.05.2024. URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainski-bizenci-u-nimeccinipracevlastuutsa-daleko-ne-vsi/a-69209157>(дата звернення: 10.11.2024).

48. Узун Ю. В. Моделі міграційної політики в контексті геополітичної трансформації Євразії / Ю. В. Узун // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія. - 2011. - Вип. 2. - С. 89-93. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_ifpo_2011_2_19

49. Хомяк А.О., Федорченко-Кутуєв П.В., Коломієць Т.В. Українські трудові мігранти та біженці в країнах Європи : конфліктність

міграційних політик у суспільствах модерну. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія.

Право. Вип. 1 (61). 2024. С. 25-37. URL: <https://visnykpsp.kpi.ua/article/view/306744/298123>(дата звернення: 10.11.2024).

50. Цимбал О., Остафійчук Я., Пилипів В. Інституційний простір сфери оплати праці. Демографія та соціальна економіка. 2024. №2 (56). С.98-117. URL:://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/188/145

51. Чеханюк Л.В. Сучасна міграційна політика Європейського союзу: виклики та можливості для України. URL: <s://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/5eac7d28-2bb0-4c14-bded2b1088877c9e/content>(дата звернення: 10.11.2024).

52. Шапоренко О.І. Державна міграційна політика: шляхи регулювання та принципи. *Право та державне управління*. 2019. №2 (35). Т.2. С.252-257. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/38.pdf. (дата звернення: 10.11.2024).

53. Шкурат М.Є., Лісна В.Г. Міграційна політика Європейського Союзу. *Modern Economics*. 2023, №39. С.165-170. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2bf46be-6b1e-451a-9fb2f8bb0c53dd1b/content>. (дата звернення: 10.11.2024).

54. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Крикун О.І., Когатько Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр.та соц. дослідж. ім.М.В. Птухи. Електронне видання. Київ, 2023. 191 с.

55. Aradau C. Beyond (In)Security? Rethinking the Politics of Migration //The Security-Migration Nexus Challenges and Opportunities of African Migration to EU Countries. – Bohn: BISS, 2008. – P.35-40.Kirchner E. The new security agenda and the challenge of European security governance. – URL: http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/7/1/7/6/pages71762/p71762-1.php(дата звернення: 10.11.2024).
56. Bigo D.Security and immigration: toward a critique of governmentality of unease // Alternatives: Global, Local, Political. – 2002. – № 1. - P.63-92.
57. Huysmans J.The politics of insecurity fear, migration and the asylum in the EU. - N/Y.:Routledge, 2006. – 127.
58. Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/82745.pdf(дата звернення: 10.11.2024).
59. Migration governance framework. The essential elements for facilitating orderly, safe, regular and responsible migration and mobility of people through planned and well-managed migration policies. IOM : official website. URL: <https://governingbodies.iom.int/system/files/en/council/106/C-106-40-Migration-Governance-Framework.pdf>(дата звернення: 10.11.2024).
60. Quassoli F. Migrant as criminal:The judicial treatment of migrant criminality// Controlling a New Migration World / Ed. by VirginieGuiraudon , Christian Joppke. – L.,N.Y.: Routledge, 2001 - p.151.
61. Weaver O. Aberystwyth, Paris, Copenhagen. New ‘Schools’ in Security.

Theory and their Origins between Core and Periphery.- URL: <http://bespo.org/upload/93a145a3a12b1b8aa2e33c1ebd320d91.pdf>. (дата звернення: 10.11.2024).

62. Weiner M. The Global Migration crisis: Challenge to state and Human Rights. NY: HarperCollisCollegePublishers, 1995. – 253 p.